

اسلام و آموزه های زیست محیطی برای مردم

نقش مشارکت مردم در احیای دریاچه ارومیه

با کمک روحانیون و مبلغین مذهبی

تهیه و جمع آوری: واحد جمشیدون، محسن معارف پناه

صفحه آرائی و تنظیم: محمد علی صرافی

با همکاری و مشارکت

دفتر طرح حفاظت از تالاب های ایران

و انجمن حمایت از حیات وحش کانی برازان

اطلاعات تماس

وب سایت : www.wetlandsproject.ir

تلفن / فکس : ۰۲۱۴۲۷۸۱۸۸۵-۰۲۱۸۸۲۴۱۶۵۸

وب سایت انجمن : www.kanibarazan.jbg.ir

پست الکترونیکی : v_j67@yahoo.com

تلفن : ۰۹۱۴۸۲۵۵۸۴۳-۹۱۴۴۴۲۱۳۸۸

فهرست مطالب

- مقدمه ۱
- اهمیت حفظ محیط زیست در اسلام ۴
- زیبایی جهان آفرینش ۶
- ضرورت حفظ تابلوی زیبای آفرینش ۷
- وظیفه خلیفه خدا در آبادانی زمین ۸
- رابطه ایمان با آباد کردن زمین ۱۱
- نقش روحانیون در آگاهی رسانی به مردم ۱۳
- تاکید اسلام بر مشارکت در امور همگانی ۱۹
- معرفی دریاچه ارومیه ۲۲
- خلاصه مشخصات دریاچه ارومیه ۲۳
- مشکلات دریاچه ارومیه و تهدیدات ۲۵
- حفاظت و بهره برداری خردمندان از دریاچه ارومیه ۲۸
- نقش مشارکت و مشورت مردم در احیای دریاچه ارومیه ۲۹
- راهکارهای نجات و منابع آب موجود ۳۱
- کشاورزی در اسلام و کشاورزی پایدار ۳۲
- اخلاق کشاورزی ۳۳
- اهمیت کشاورزی ۳۶

فهرست مطالب

- ۳۸.....کشاورزی صنعتی و مدرن
- ۳۹.....کشاورزی صنعتی و کاستن از فرصت استخدام نیروی کار و درآمدها
- ۴۱.....تأثیر برخی اعمال کشاورزی بر شرایط حال و آینده جوامع بشری
- ۴۴.....دیدگاه اسلام درباره کشاورزی
- ۴۵.....عناصر مبنایی نگاه اسلام به طبیعت
- ۴۶.....جایگاه انسان در عالم از منظر اسلام و نحوه تعامل او با طبیعت
- ۴۷.....آزادی انسان در بهره‌برداری از طبیعت؛ حدود و شرایط
- ۴۷.....تقدس کشاورزی در اسلام
- ۴۸.....ضرورت تحصیل و نگهداری آب و هوای سالم و زمین حاصل خیز
- ۴۹.....تعریف کشاورزی پایدار
- ۵۰.....اهداف کشاورزی پایدار
- ۵۱.....الزامات اجرایی کشاورزی پایدار
- ۵۲.....اهمیت صرفه جویی در آب در دین اسلام
- ۵۳.....آلوده کردن آب در اسلام
- ۵۵.....انواع آبهای آلوده
- ۵۶.....مسمومیت آب نوشیدنی
- ۵۶.....آب های آلوده شده در اثر کشاورزی
- ۵۸.....آلودگی زمین
- ۵۹.....یک تجربه موفق از اجرای کشاورزی پایدار در حاشیهی تالاب سیران گلی
- ۶۴.....منابع و مأخذ

مقدمه

امروزه با افزایش روزافزون جمعیت کره زمین و توسعه رفاه ساکنان زمین و نیازهای آنان، تولید مواد غذایی و مصرفی این جمعیت در کل دنیا به دغدغه اصلی دولتمردان و مسئولین کشورها درآمده است.

با توجه به این که عمده مواد غذایی از راه کشاورزی و صنایع وابسته آن به دست می آید، نوع کشاورزی و میزان تولید در واحد سطح مورد توجه بسیار زیادی از سوی کشاورزان و متخصصین کشاورزی قرار گرفته است. به همین دلیل کشاورزی در چند دهه اخیر توسعه زیادی پیدا کرده است و در اکثر موارد این توسعه ناپایدار بوده و با بهره برداری چندین برابر ظرفیت از منابع آب و خاک همراه بوده است، همچنین هر روزه تغییر کاربری و بهره برداری ناپایدار از منابع به طور فزاینده ای گسترش می یابد و زیست بومها را مورد تهدید جدی قرار می دهد.

تالاب دریاچه ارومیه

تالاب دریاچه ارومیه یکی از تالابهایی است که در معرض تهدید جدی خشک شدن و آلودگی قرار گرفته است، که توسعه کشاورزی و رقابت بر سر منابع آبی موجود در حوضه آبریز و عدم تخصیص حقا به مورد نیاز به همراه بروز خشکسالی در سالهای اخیر دلیل اصلی این بحران است. با توجه به این که مردمی که در حوضه آبریز این دریاچه زندگی می کنند مسلمان هستند و از آنجا که دین اسلام پیروان خود را به استفاده بهینه از منابع خدادادی دعوت نموده است انتظار می رود با آگاه سازی جوامع محلی موجود در منطقه از خطرات و تاثیرات این ناپایداری، نتایج خوبی را در مجموعه فعالیت های احیای دریاچه از طرق مختلف شاهد باشیم.

در این میان جهت آبیاری زمینهای کشاورزی مدیریت و هدایت آبهای سطحی و استفاده از آبهای زیرزمینی با حفر چاه های کشاورزی روز به روز افزایش می یابد. به طوری که زیست بوم هایی که در پایین دست قرار دارند با کمبود منابع آبی و خشک شدن رو به رو می شوند. همچنین توسعه شهرنشینی و فعالیتهای صنعتی باعث تغییر کاربری و منجر به افزایش رهاسازی پسماندهای صنعتی و فاضلاب شهری و آلودگی منابع آبی می شوند. افزایش بهره برداری از آب و استفاده از مواد شیمیایی در کشاورزی همراه با توسعه ناپایدار کشاورزی باعث کاهش کمیت و کیفیت آب ورودی به زیست بومهایی نظیر تالابها و دریاچه ها می شود.

دین اسلام کامل ترین دین الهی است که قطعاً مناسب برای کلیه دوره های مختلف زمانی حتی دنیای مدرن امروزی بعلاوه پاسخگوی نیازهای نسل بشر و برنامه ریزی برای رسیدن به کمال و نیل به هدف خلقت می باشد. از تامل در آیات قرآن کریم و احادیث پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) در می یابیم که دین اسلام قوانین درخشانی را برای حفظ محیط زیست و منابع طبیعی در وجود خود نهفته دارد. اسلام در کلیه شئون و روابط انسانی، اعم از روابط الهی و بشری، حتی در پیوندهای انسان با حیوانات و دیگر اشیاء دخالت کرده و برای همه مقررات ویژه و حکم خاصی مقرر داشته است، بلکه گاهی کلیات و یا اصول و قواعدی وضع فرموده که می توان از آن حکم موضوع مورد نظر را به دست آورد، یکی از وظایف انسان بر روی زمین آبادانی زمین است و مصداق تعالی انسان و خشنودی خداوند محافظت از آن است. همچنین تخریب آن مصداق فساد در زمین و باعث خشم الهی می گردد.

آلوده ساختن آب ها که از مهم ترین نعمات خداوند در زمین است نشانه کفران نعمت هاست. روحانیون عزیز می توانند نقش موثری در آموزش مردم مسلمان منطقه با استناد به آیات مبارک قرآن کریم و روایات و احادیث مربوطه در نقش مردم در صرفه جویی در آب و اجرای کشاورزی پایدار با توجه به اهمیت حفظ محیط زیست سالم برای جامعه داشته باشند. با اجرای فعالیتهای طرح کشاورزی پایدار انتظار می رود کاهش قابل توجهی در مصرف بی رویه آب در کشاورزی، امنیت غذایی و افزایش بهره وری و راندمان آب به دست آید.

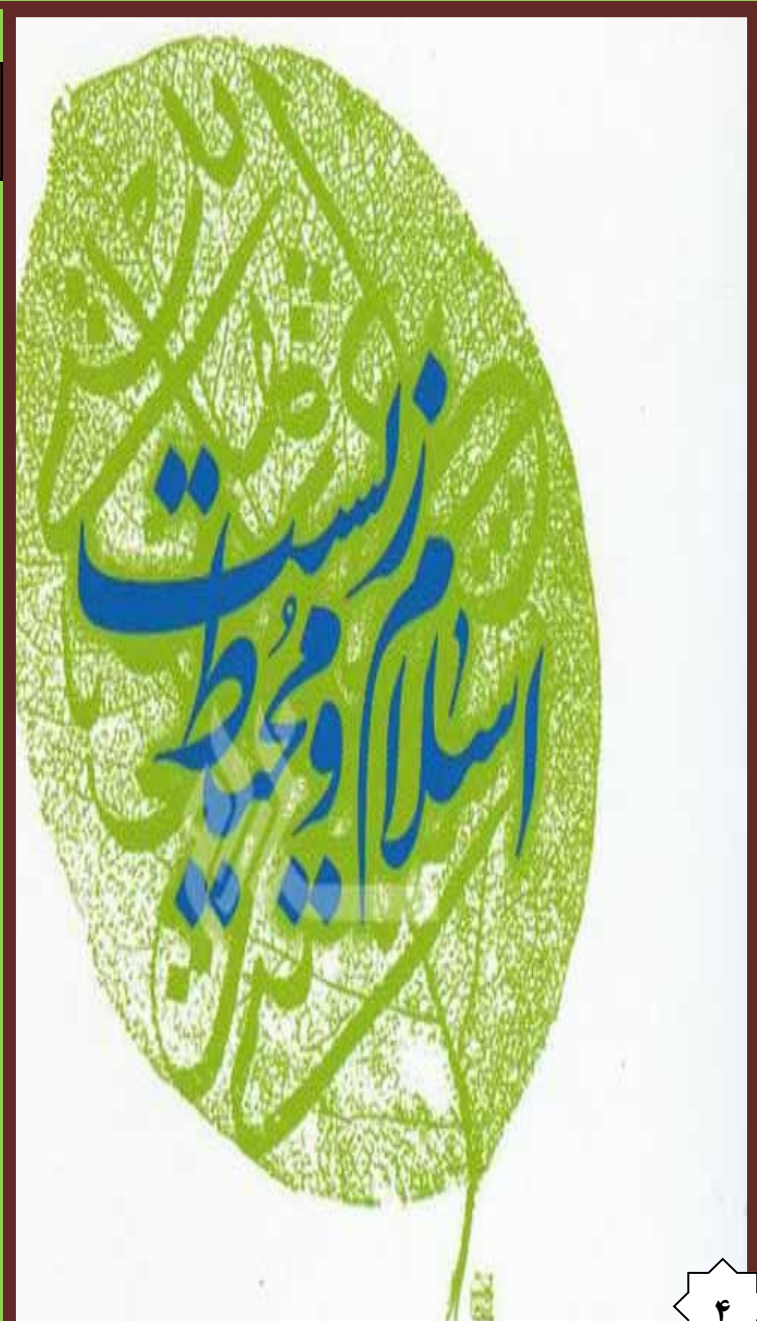
اهمیت حفظ محیط زیست در اسلام

تبیین محیط زیست، ضرورت اهتمام به تامین سلامت آن، اصول مبادی زیست محیطی، راه های نیل به محیط سالم و بالاخره اهداف اصیل آن، از آن جهت که حقوق اساسی بشر است از یک سو و از سوی دیگر جزء وظایف بشری است و تامین آن از علوم انسانی پایه می گیرد و از قدرتهای بشری مایه گیری می کند، چنان که تخریب آن نیز در اثر نشناختن حقوق بشر یا انجام ندادن وظایف بشری است. نام سوره های مبارک قرآن کریم اکثرا نامهایی از طبیعت هستند و این گویای اهمیت طبیعت و محیط زیست است.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (سوره تین آیه ۴)

فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ (سوره غافر آیه ۶۴)

وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ (سوره تغابن آیه ۳)

پیام قرآن کریم که مقدس ترین متن دینی است، صحنه آفرینش را پرده پرنیانی جمال و شکوه خدا می داند و آرایش نظام هستی را پایه آرامش بشر معرفی می کند و سراسر گیتی و مینو را به زیبائی می ستاید و در این باره چنین می فرماید:

۱ - هر چه مصداق شیء است و
عنوان چیز بر آن صادق است،
مخلوق خدای سبحان است. اللَّهُ
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
وَكَيلٌ (سوره زمر آیه ۶۲)

۳ - هر چه را خداوند آفرید، زیبا و
جمیل خلق کرد. که از آن زیباتر ممکن
نبود، وگر نه حتی علم خداوند به آن
تعلق می گرفت و از قدرت فراگیر الهی
خارج نبود و از گسترده سفره وجود و
بخشش خدایی جدا نمی شد.

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ
الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ (سوره سجده-آیه ۷)

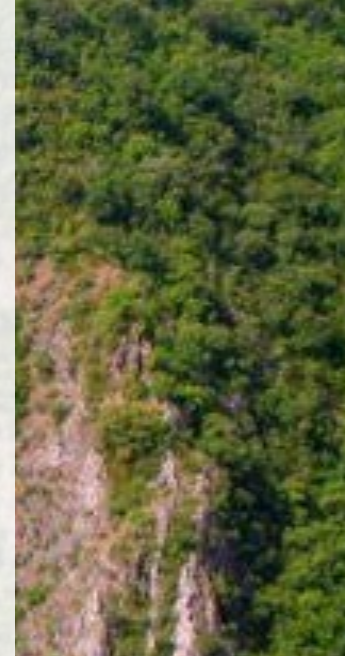
۲- انسان که می تواند جهانی
بنشسته در گوشه باشد، در
کمال زیبایی آفریده شد.

زیبایی جهان آفرینش

زیبایی جهان آفرینش در نظام مند بودن آن است، به طوری که هر مخلوقی با هماهنگی اجزای درونی و با هدف معین و راه و راهنمای مشخص آفریده شد، لذا هم نظام فاعلی آن منسجم و عالمانه است و هم نظام غایی آن مرتبط و حکیمانه است و هم نظام داخلی آن هماهنگ و خردمندانه تعبیه شده است.

پیام قرآن کریم در این زمینه چنین است: قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (سوره طه آیه ۵۰)

یعنی پروردگار، ساختار هر مخلوق را برابر استعداد، استحقاق، ظرفیت و هدفمندی او تامین کرد، آن گاه او را در بستر مستقیم به مقصدی که مقصود در آنجاست، رهبری نمود، این مثلث میمون، زیبایی هر چیزی را در رعایت اصول علمی و تجربی نظامهای سه گانه مزبور می داند و اگر آسیبی به ساختار چیزی برسد هم او را از نیل به هدف اصیل او باز می دارد، هم دیگران را از فیض او محروم می کند.

آن هجران پلید و این درمان زشت، چهره زیبایی صحنه آفرینش را مشوه می کنند، و هر گونه تشویه خلقت که به سلامت جامعه و امنیت امت آسیب می رساند، وسوسه ابلیس است؛ زیرا شیطان مکر ابلیسانه خود را در مطاوی امور، تدلیس و تبلیس می کند که یکی از آنها تغییر ساختار هدفمند انسان یا در موجودی دیگر است.

فَلْيَغَيِّرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ (سوره نساء، آیه ۱۱۹)

ضرورت حفظ تابلوی زیبای آفرینش

گروهی در اثر اغوای شیطان که با ارائه کژراهه ها و اغرا و تمویه و تسفیه بشر فریب خورده را وادار به عصیان می کند، به بهانه حفظ صنعت، سنت زیبایی خلقت را به عدت تبدیل و نظام با شکوه آفرینش را به هرج و مرج آرایش و آلودگی دگرگون می کنند.

پیام قرآن کریم درباره ناسپاسان زیست محیطی و فاقدان فرهنگ صیانت محیط زیست، این است:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (سوره روم ۴۱)

آنچه از دستور سپهری و فرمان آسمانی بر می آید، این است که تابلوی زیبایی آفرینش، امانت الهی در دست بشر است. صنایع تجربی موظف اند که در راستای تامین سعادت و سلامت تمام بشر جهت گیری کنند؛ چنان که مکلف اند که حقوق طبیعی هر موجود دیگر را اعم از دریا و آبزیان و پرندگان و هوا و استنشاق کنندگان از آن و نیز هر پدیده طبیعی دیگر، رعایت نمایند و هرگز به هلاکت نسل و حرث رضایت ندهند و گزندگان اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و مانند آن را انسان گزیده نمی داند و در تعبیر و توبیخ آنان چنین می فرماید:

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ (سوره بقره ۲۰۵)

هنگامی که فساد، محبوب نباشد، مفسد نیز محبوب نخواهد شد. (آیت الله جوادی آملی)

وظیفه خلیفه خدا در آبادانی زمین

خدای سبحان که خلعت خلافت را با آیه کریم (إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً) (سوره بقره آیه ۳۰) براندام موزون انسان وارسته پوشانید، تار و پود استبرق جانشینی را، معرفت اسمای حسناى الهی مرمت قلمرو خلافت و آبادسازی منطقه جانشینی از نفوذ تخریبی اهریمنان قرار داد و از جهت علمی چنین فرمود: (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ) (بقره آیه ۳۱) - و از لحاظ عملی چنین فرمود:

هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرْ لَهُ ثُمَّ تَوَبُّوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ (سوره هود آیه ۶۱)

اصل و انشاء و ایجاد انسان از زمین به وسیله خدای سبحان است. خلقت انسان هدفمند است و او مانند علف هرز از زمین نروئیده است. خدای سبحان خالق انسان است او را جانشین خویش قرار داد و خلیفه خدا باید کار مستخلف عنه را انجام دهد. برای آنکه بستر مناسبی برای زندگی بشر فراهم شود، خدای سبحان مواد خام را به عنوان غذای سفره طبیعت خلق کرد و به انسان، هوش، استعداد، فناوری و خلاقیت داد تا به عنوان مهمان سر

سفره مواد خام طبیعت بنشیند و از این مواد به بهترین وجه بهره مند شود. عقل را از درون و وحی را از بیرون برای راهنمایی بشر قرار داد تا وی هم با وجود این مواد خام آگاه شود و هم به چگونه استفاده کردن آن رهنمون گردد، تا زمین را آباد و محیط زیست را سامان بخشد.

از این جهت از انسان خواست با بهره گیری از این مواد به آبادانی زمین پردازد (وَاسْتَعْمَرَ كُمْ فِيهَا) تا زندگی مناسبی برای بشر فراهم شود. استعفال (استعمار) در اینجا برای تحقیق است؛ یعنی به جد از شما خواست تا زمین را آباد کنید. انسان در جهان بینی الهی و اسلامی جانشین خدا در زمین است. باید همان گونه که خدا مهرورزانه زمین را می پروراند و از آفتها مصون می دارد و باران رحمتش را بر آن می باراند و طبیعت را دوست می دارد انسان نیز چنان باشد و مهرورزانه از آن پاس دارد و استفاده اش به گونه ای نباشد که آسیبی به آن برسد. در این نگاه و نگرش زمین به آسمان پیوند خورده و زمین جامه آسمانی به تن کرده است.

کار و تلاش بر روی این زمین پیوند خورده با آسمان و جامه آسمانی در پوشیده عبادت و نوعی بندگی خداوند به شمار می رود. این بندگی با جانشینی پیوند خورده است. انسان بنده خدا و فرمانبر او در زمین جانشین است. اگر انسان جانشین از مدار فرمانبری رها شود لجام گسیخته می گردد و به نابودی خود طبیعت کمر می بندد از این روی اسلام بندگی و عبودیت خدا را رکن حرکت انسان قرار می دهد. انسان خلیفه الله بنده است فرمانبردار نه فرمانروا و مطلق العنان و لجام گسیخته و چیره بر طبیعت.

رابطه ایمان با آباد کردن زمین

قرآن کریم فرمان آباد کردن زمین را به بشر داد و از او به جد خواسته در آبادانی زمین بکوشد لازم است دقت شود چه کسانی توفیق انجام آن را دارند؟

همانگونه که توفیق آبادانی مراکز مذهبی (مانند کعبه که قبله مسلمانان است) و همه مساجد و مراکز مذهبی را انسانهای مومن دارند، همچنین توفیق آبادانی زمین را نیز انسانهای با ایمان دارند، حاکمان بی ایمان و سردمداران مستکبر، جامعه را به فساد می کشانند، به نابودی حرث و نسل و کشتار و تجاوز و آلودگی و نا امنی محیط زیست مبتلا هستند و با اعمال استعمارگرانه سعی در غارت و تخریب محیط زیست جوامع فقیر هستند. انسان مسلمانی که از وحی الهی الهام می گیرد و پیوند خود را با ملکوت عالم هستی در عین زیستن در جهان مملکی پاس می دارد از آزار و اذیت حیوانات و پست شمردن آنها ویران کردن طبیعت دوری می گزیند و نگهداری و نگهداری از طبیعت و پدیده های پرورش یافته در دامن او را وظیفه دینی و اسلامی خود می داند.

امام علی(ع) این پیوند و پیوستگی انسان با طبیعت را به زیبایی گوشزد می فرماید:

(اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَبِلَادِهِ فَانْكُمْ مَسْئُولُونَ عَنِ الْبِقَاعِ وَالْبِهَائِمِ)

خدا را ، واپایید در حق شهرهای او و بندگان که شما مسئول هستید حتی از سرزمینها و چهارپایان.

حضرت امام علی (ع) در فرمان معروف خود به مالک اشتر، فرماندار بصره نوشته است:

وَلْيَكُنْ نَظْرُكَ فِي عِمَارَةِ الْأَرْضِ أُبْلَغَ مِنْ نَظْرِكَ فِي اسْتِجْلَابِ الْخَرَاجِ، لِأَنَّ ذَلِكَ لَا يُدْرِكُ إِلَّا بِالْعِمَارَةِ، وَ مَنْ طَلَبَ الْخَرَاجَ بِغَيْرِ عِمَارَةٍ أُخْرِبَ الْبِلَادَ وَ أَهْلَكَ الْعِبَادَ. (بحار الأنوار، ج ۷۵، ص ۲۳۴)

(باید توجه تو در آبادی زمین بیشتر از توجه تو به گرفتن مالیات و خراج از مردم باشد؛ زیرا خراج بدون توجه به آبادانی به دست نمی آید و کسی که بدون آباد نمودن به گرفتن مالیات و خراج پردازد، به ویرانی شهرها و از بین بردن بندگان خدا دست زده است)

در این فرمان می بینیم که حضرت علی (ع) مهم ترین امر حکومتی را که اخذ مالیات و خراج باشد، متوقف بر عمران و آبادانی می کند، به گونه ای که اگر دستگاه حکومتی بدون توجه به عمران و آبادانی به اخذ مالیات اقدام کند، گویا به نابودی و هلاکت بندگان خدا دست زده است.

روحانیت جزء لاینفک جامعه مسلمان ایران است و روحانیون دارای جایگاه بسیار ویژه ای در بین مردم هستند، این جایگاه در میان مردم روستایی و محروم جامعه بسیار پررنگتر است، چراکه جوامع روستایی به دلیل کوچک تر بودن ارتباط بیشتری با همدیگر و مسجد و روحانیون در روستاها دارند. با سیری در تاریخ ایران و دیگر ممالک اسلامی می توان دریافت نهضت هایی که به رهبری روحانیون در جامعه ایجاد شده اند همیشه موفق تر و پایدارتر بوده اند.

روحانیون در جامعه به عنوان راهنمایان شرعی و فرهنگی مردم میتوانند نقش برجسته ای در ایجاد فرهنگ اسلامی و زیست محیطی داشته باشند. حال آنکه اشاره شد در دین اسلام تا چه اندازه به مسائل زیست محیطی و صرفه جویی در آب تاکید شده است انتظار میرود با توجه به بحران کم آبی موجود به خصوص در حوزه آبریز دریاچه ارومیه و روند خشکی آن، روحانیون عزیز حاشیه دریاچه ارومیه مردم را به بسیج همگانی در احیای دریاچه ارومیه و اصلاح الگوی مصرف آب در کشاورزی دعوت بنمایند، همچنین انتظار میرود با وحدت بین متخصصین و روحانیون عزیز در آگاهی رسانی به مردم و بیان آثار زیانبار تخریب محیط زیست و تاکید بر نهی دین مبین اسلام از اسراف در آب و آلوده ساختن آن شاهد کاهش معضلات زیست محیطی در منطقه باشیم.

نقش

روحانیون

در آگاهی

رسانی به

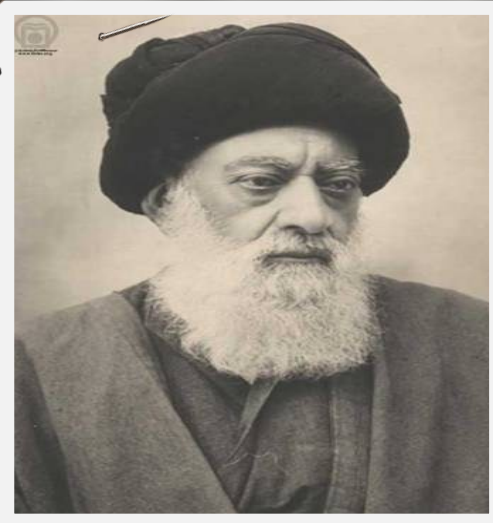
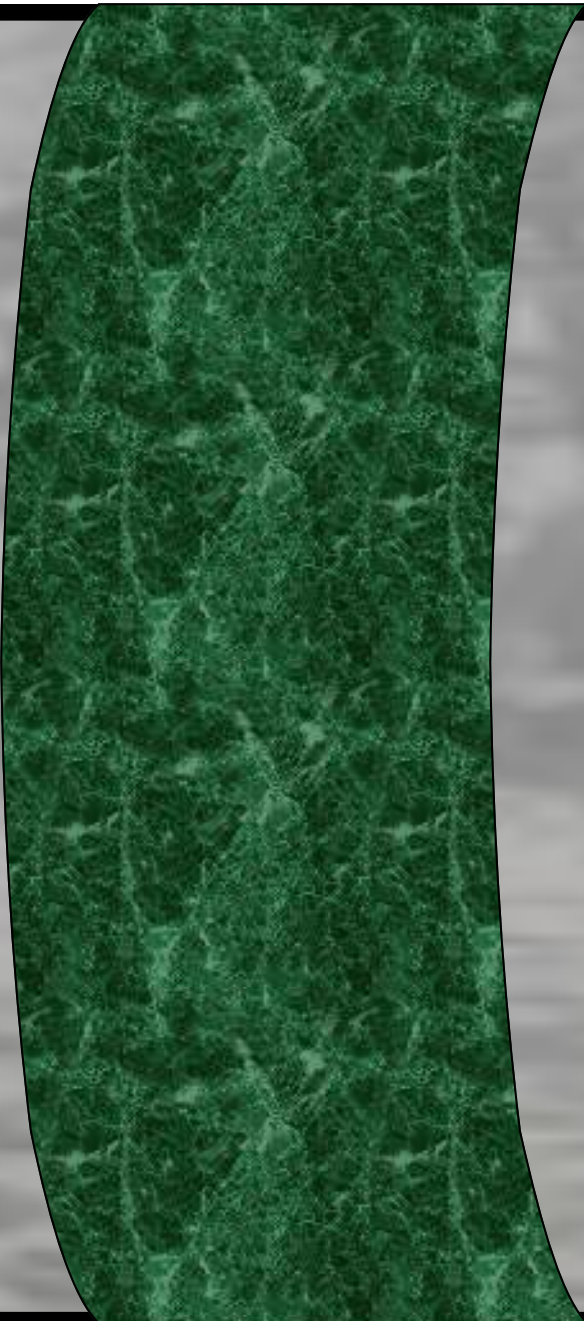
مردم

2muslim

نمونه های بسیار زیادی از فعالیتهای مردم با کمک و همراهی روحانیون و علما در طول تاریخ ایران وجود دارد که با موفقیت روبه رو شده اند، که میتوان به جنبش تنباکو به رهبری آیت الله میرزا حسن شیرازی در سال ۱۲۶۸ هجری شمسی (در دوران حکومت ناصرالدین شاه قاجار) اشاره کرد که با فتوای ایشان مصرف توتون و تنباکو در ۱۲۷۰ هجری شمسی تحریم شد و با تاثیر این فتوا دکانهای توتون و تنباکو بسته شدند و مردم از مصرف این مواد دست کشیدند، و سرانجام موجب لغو قرارداد انحصاری خرید و فروش تنباکو با تالبوت انگلیسی شد.

همچنین انقلاب مشروطه که بیشتر متأثر از آموزه های ضد استعماری اسلام بود در دوران مظفرالدین شاه قاجار در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی توسط مردم و به رهبری علما به وقوع پیوست، در جریان انقلاب مشروطه که با فراز و نشیب زیادی رو به روشد در نهایت موجب پیروزی انقلاب مشروطه و بیداری و خودآگاهی ملی در بین مردم مسلمان ایران شد، آیت الله سید محمد طباطبایی، آیت الله سید عبدالله بهبهانی و آیت الله شیخ فضل الله نوری از جمله روحانیونی بودند که نقش اصلی بیداری مردم و سازماندهی آنان را بر عهده داشتند.

یکی از نمونه های بسیار موفق تاثیر روحانیون در بسیج اجتماعی و سازماندهی مردم جهت بهبود وضعیت همه جانبه ی زندگی شان که در دنیا کم نظیر بود، انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی (ره) بود. در واقع انقلاب اسلامی ایران یکی از نمونه های بارز مشارکت همه جانبه مردم از طبقات مختلف جامعه و وحدت حوزه و دانشگاه بود که نتیجه آن رهایی جامعه اسلامی ایران از زیر ظلم و ستم و استعمار بود، نقش برجسته روحانیون در وقوع و پایداری انقلاب اسلامی ایران بیانگر این مهم است که آگاهی های دینی در کلیه امور زندگی لازم بوده و نیازمند راهنمایی گرفتن از روحانیون و مبلغین مذهبی است.

خداوند متعال با نزول آیه ی وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ (سوره شورا آیه ۳۸) (و کسانی که دعوت پروردگار شان را اجابت کرده و نماز را بر پا می دارند و کارهای شان به صورت مشورت در میان آنها است و از آنچه به آنها روزی داده ایم انفاق می کنند) مردم را به مشورت و مشارکت همگانی در امور تاکید میکند و آن را همراه با نماز و انفاق می آورد و همین مساله نشان دهنده ی اهمیت مشورت کردن در بین مردم است. خداوند در این آیه مؤمنان را مورد ستایش قرار داده که در تمامی ابعاد حیات فردی و اجتماعی، شیوه مشورت را رهنمود خود قرار می دهند و در ضمن رابطه تنگاتنگ میان ایمان و ضرورت مشورت را گوشزد می کند.

تاکید اسلام بر مشارکت در امور همگانی

در حقیقت، این یک دستور شرعی محسوب می شود. اصولاً از دیدگاه قرآن خود خواهی و خود رأی بودن که به آن متکبر و خود خواه اطلاق می شود امر مذموم و ناپسند بوده و در جای جای قرآن مورد مذمت قرار گرفته است که آغاز آن خود خواهی های ابلیس و عدم سجده او در برابر آدم و سپس این حقیقت زشت در میان انسانها رشد و نمو کرد که اگر با مشورت و استفاده از آرای راهگشای متفکران و اندیشمندان سرکوب نشود سر از جاهای خطر ناک در میآورد، تا آنجا که انسان را در گرداب مفسد گرفتار خواهد نمود. مشورت و استفاده از آرای راهگشای متفکران و اندیشمندان سرکوب نشود سر از جاهای خطر ناک در میآورد، تا آنجا که انسان را در گرداب مفسد گرفتار خواهد نمود.

نقش مشارکت ومشورت مردم در احیای دریاچه ارومیه

تجارب مختلف در دنیا نشان داده اند اموری که با دخالت مردم و توسط خود مردم انجام می گیرند همیشه موفق تر بوده اند وهمچنین نتایج آنها پایدارتر است.مشارکت مردم می تواند در تمامی زمینه ها مانند برنامه ریزی ، سازماندهی فعالیتهای اقتصادی و حتی حل مشکلات بهداشتی وزیست محیطی باشد، به عنوان مثال مردم روستاهای اطراف دریاچه ارومیه می توانند با اجرای طرح های اشتغال زایی، وابستگی خودرا به درآمد های حاصل از کشاورزی که در اکثر موارد ناپایدار است کاهش داده و به اقتصاد خانواده و در نهایت جامعه کمک نمایند ، این طرحها که بهتر است مشاغل سبز باشند (شغل هایی که به محیط زیست آسیب نمی رسانند) تا در کنار سود ودرآمد اقتصادی ، در بعد اجتماعی نیز به جامعه کمک کنند، میتوانند منجر به تحقق توسعه پایدار در جامعه گردند. مردم محلی که در اطراف دریاچه ارومیه زندگی می کنند به خوبی می دانند چنانچه دریاچه خشک شود باید متحمل اثرات زیانباری شوند، وحتی می دانند که با احتمال پخش ریزگردهای نمکی و دیگر ترکیبات زیانبار، کشاورزی منطقه تخریب ومردم دچار بیماریهای گوناگون و مشکلات بهداشتی عدیده ای می شوند، آنان می خواهند کمک کنند، اما چگونه؟ چگونه میتوان از این بحران زیست محیطی که گریبانگیر کشورمان شده با موفقیت رد شد و به روند احیای دریاچه ارومیه کمک کرد؟

در مشارکت مردم در کمک به احیای دریاچه ارومیه باید سعی گردد از همه ی جامعه برای این امر دعوت گردد، به عنوان مثال زنان که کمتر مورد توجه قرار گرفته اند باید نقش فعال تری در اجرای فعالیتهایی که منجر به احیای دریاچه ارومیه میشوند داشته باشند. زیرا زنان روستایی همانند مردان در فعالیتهای کشاورزی و اقتصادی خانواده نقش دارند و همچنین مصارف آب خانگی از قبیل : شستشو و نظافت و پخت و پز و همچنین دامداری بیشتر توسط زنان روستایی انجام می گیرد و همچنین تربیت فرزندان در خانواده بیشتر توسط زنان انجام میگردد، از این رو دخالت دادن آنان در این امر و آموزش آنان جهت صرفه جویی در آب بسیار ضروری است. کودکان و دانش آموزان مدارس نیز باید در مجموعه فعالیتهای مربوط به احیاء نقش موثری داشته باشند چراکه آینده سازان جامعه هستند و در آینده مسولیت جامعه بر عهده آنان خواهد بود و چنانکه آموزشهای نحوه ارتباط با محیط و بهره برداری خردمندان را بیاموزند در آینده برنامه ریزی درست تری در امور زندگی خواهند داشت.

از آنجا که اجرای احکام دینی و سفارشات آن در بین مسلمانان وظیفه است باید تمام جامعه مسلمان منطقه با نحوه تعامل با محیط بر اساس آموزه های دین مبین اسلام آشنا گردند و این مهم میسر نخواهد شد مگر با مشارکت همه جانبه ی مردم و روحانیون و مبلغین مذهبی در سراسر حوضه آبریز دریاچه ارومیه که در نهایت به استقرار فرهنگ صرفه جویی و بهره برداری پایدار از مواهب الهی منجر خواهد شد.

دریاچه ارومیه

حوزه دریاچه ارومیه در ارتفاعی بین ۱۲۸۰ تا ۳۶۰۰ متر بالاتر از سطح دریا قرار گرفته است که پست ترین نقطه آن دریاچه ارومیه و دشتهای وسیع اطراف آن می باشد. دریاچه ارومیه به مساحت پنج هزار کیلومتر مربع دریاچه ای وسیع و با شوری زیاد است که در شمال غربی ایران و بین استانهای آذربایجان غربی و شرقی واقع شده است. این دریاچه در پایین ترین نقطه حوضه آبریز بسته ای با مساحت تقریبی ۵۲۰۰۰ کیلومتر مربع که قسمت هایی از آن در استان کردستان واقع شده است، قرار دارد. دریاچه ارومیه پارک ملی و یکی از بزرگترین سایت های موجود در ایران است که به عنوان ذخیره گاه زیست کره یونسکو نیز معرفی شده است. تعداد زیادی تالاب آقماری آب شیرین و لب شور در اطراف این دریاچه واقع شده است که بسیاری از آنها از لحاظ تنوع زیستی از اهمیتی جهانی برخوردارند. از لحاظ شرایط اقلیمی این حوزه دارای زمستانهای سرد و تابستانهای نسبتا معتدل است. متوسط میزان بارش در منطقه حدودا ۳۵۰ میلی متر تخمین زده می شود که بخش عمده بارش از فصل پاییز تا اواسط بهار رخ می دهد. در تابستان در مقایسه با دیگر فصول سال، میزان بارش بسیار اندک است، متوسط دمای سالانه بر حسب ارتفاع بین ۶/۵ تا ۱۳/۵ درجه سانتی گراد متغیر است. ماه های مرداد و شهریور گرم ترین و ماه های دی و بهمن سردترین ماه های سال هستند. متوسط سالانه تبخیر سطحی حوزه حدود ۱۵۰۰ میلی متر تخمین زده شده، و با توجه به شرایط، بین ۱۰۰۰ تا ۲۱۰۰ میلی متر نوسان دارد. متوسط تبخیر سالانه از سطح دریاچه بین ۹۰۰ تا ۱۱۷۰ میلی متر تخمین زده می شود.

خلاصه مشخصات دریاچه ارومیه

آب مورد نیاز دریاچه از طریق ۱۴ رودخانه دائمی و تعدادی آبراهه و مسیل که به صورت فصلی یا موردی آب آنها جاری می گردد تامین می شود. بخش عمده حوزه آبریز دو رودخانه سیمینه رود و زرینه رود هستند که به عنوان مهمترین رودخانه های حوزه آبریز دریاچه تلقی می شوند و در استان کردستان گسترش دارند و از این جهت نقش این استان در تامین آب دریاچه بسیار مهم است.

متوسط سالانه آب ورودی به دریاچه ۵۳۰۰ میلیون متر مکعب برآورد میشود که بین ۷۶۰ تا ۱۵۲۶۰ میلیون مترمکعب متغیر است. بارشهای مستقیم بر سطح دریاچه ، همراه با ورود جریانهای آب زیرزمینی را میتوان از دیگر منابع تغذیه کننده آب دریاچه بر شمرد، آب موجود در دریاچه فوق العاده شور بوده (بیش از ۲۰۰dc/m) و با توجه به شرایط و فصول سال تغییر می کند . آب شیرینی که از رودخانه ها و جریانات سیلابی به دریاچه میریزد نقش بسزایی در بهبود کیفیت آب دریاچه ایفا میکند.

بدنه آبی دریاچه نسبتا کم عمق است (با عمق متوسط ۴/۵ متر). طول دریاچه از ۱۳۰ تا ۱۴۵ کیلومتر متفاوت بوده و حداکثر عرض آن ۵۸ کیلومتر است . میزان نوسانات سطح آب در سالهای کم آب و پرآب در حدود ۶ متر است.

بر اساس مطالعات انجام شده طی دهه اخیر، مادامی که سطح آب دریاچه بالاتر از تراز ۱۲۷۴/۱ متر از سطح دریاهای آزاد در نوسان باشد دریاچه به عملکرد عادی اکولوژیک خود برای حفظ تنوع زیستی و تولید آرتمیا ادامه خواهد داد. افت تراز آب دریاچه از میزان مذکور اثری منفی بر کارکردهای اکولوژیک دریاچه خواهد گذاشت. شایان ذکر است که در طی دوره های نرمال هیدرولوژیک، با توجه به میزان تبخیر از سطح دریاچه، برای حفظ تراز آبی دریاچه ارومیه سالیانه حداقل حدود ۳/۱ میلیارد متر مکعب آب مورد نیاز خواهد بود.

در گزارش های قدیمی، دریاچه ارومیه را باقیمانده دریای مدیترانه دانسته‌اند ولی از نگاه زمین‌شناسی، این حوضه حاصل عملکرد سامانه‌های گسل‌های فشاری مانند گسل تبریز و زرينه‌رود است که در سیستم آبگیری آن نقش اساسی داشته‌اند.

از نگاه زمین‌ساختی صفحه‌ای، دریاچه ارومیه، در قسمتی از پهنه خرد شده بین صفحه‌های عربستان و ایران و ریز صفحه‌های ایران و ترکیه قرار گرفته و می‌توان آن را نوعی دریاچه زمین‌ساختی دانست که کوه‌های بلندی آن را در بر گرفته است.

مشکلات دریاچه ارومیه و تهدیدات

در یک دهه گذشته ، کاهش چشمگیر ریزشهای جوی و بروز خشکسالی های پیاپی و افزایش طرح های توسعه و بهره برداری از آب جهت مصارف کشاورزی و سایر کاربریها، منجر به کاهش جریانات ورودی به دریاچه شده است. با توجه به برداشت گسترده از آبهای زیر زمینی، سهم جریانات زیرزمینی در تغذیه دریاچه به طور قابل ملاحظه ای کاهش یافته است، با توجه به مصرف بیش از حد نهاده های شیمیایی (انواع کود و سموم مختلف) جهت کنترل آفتهای کشاورزی و تولید بیشتر محصولات ، هم بر سلامت انسانها تاثیر منفی گذاشته و هم کیفیت آب ورودی به دریاچه بسیار کاهش یافته است، انتقال پساب های صنعتی و فاضلاب شهری نیز بر کیفیت آب دریاچه تاثیر منفی گذاشته اند. همچنین احداث بزررگراه شهید کلانتری نیز شرایط هیدرودینامیک دریاچه را تحت تاثیر قرار داده است.

در این میان تنوع زیستی دریاچه که از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است با مشکل جدی روبرو شده است، جزیره اشک دومین جزیره بزرگ از مجمع الجزایر دریاچه ارومیه که به لحاظ برخورداری از چشمه های آب شیرین، پوشش گیاهی جنگلی از سال ۱۳۵۶ به عنوان مهم ترین زیستگاه گوزن زرد ایرانی انتخاب شده و بر همین اساس از سال مذکور تا سال ۱۳۶۵ در طی ۱۰ سال تعداد ۵۲ رأس گوزن زرد ایرانی به این جزیره معرفی شد. در این جزیره به لحاظ وجود امنیت، غذا و آب کافی گوزن های زرد ایرانی رها شده توانستند به بقاء ادامه داده و تا سال ۱۳۹۱ که بحران زیست محیطی حادث شده در دریاچه ارومیه به شدیدترین میزان خود در تأثیر گذاری بر ویژگی های اکولوژیکی آن جزیره گذاشت میزان آب دهی تنها چشمه آب شیرین جزیره به ۰.۵٪ میزان ماکزیمم آن رسید

بطوریکه در حال حاضر دبی آن به ۷۰ لیتر در شبانه روز رسیده که کفاف برآورد نیازهای گوزن ها را نداشته و لاجرم به توسط اداره کل حفاظت محیط زیست استان آذربایجان غربی اقدام به آبرسانی دستی از طریق سواحل و توسط شناور و موتورهای چهارچرخ گردیده این در حالی است که به دلیل عدم بارندگی های مناسب در سالهای اخیر میزان پوشش گیاهی جزیره افت شدیدی پیدا کرده است. از طرفی بحران زیست محیطی دریاچه ارومیه منجر به خشک شدن قسمت های وسیعی از دریاچه ارومیه گردید بطوریکه کلیه جزایر آن به هم متصل شده و تردد بین جزایر با خودرو و یا موتورهای چهارچرخ انجام گرفت. طوفان نمک حادث شده در دریاچه به پوشش گیاهی و حتی جانوری جزایر تأثیر گذاشت و نهایتاً

آنها حدود ۳۰ رأس تخمین با عبور از باتلاق های شور جنوب غربی آمده و حتی جزیره تا ساحل تلف شدند. توسط مسولین و محیط زیست استان آذربایجان نسبت به عملیات زنده مانده به رشکان اقدام

تعدادی گوزن زرد که جمعیت زده می شود از جزیره خارج و دریاچه به سواحل غربی و تعدادی از آنها در حد فاصل شکرخدا حمایت از گوزن ها بانان اداره کل حفاظت محیط غربی به موقع انجام گرفته و گیری و انتقال تعداد باقی نمودند.

حفاظت و بهره برداری خردمندان از دریاچه ارومیه

دریاچه ارومیه و تالابهای اقماری آن به عنوان یکی از سایت های نمونه طرح حفاظت از تالابهای ایران با مشارکت برنامه عمران سازمان ملل UNDP/GEF انتخاب شده اند. هدف این طرح، کاهش تهدیدات عمده پیش روی این منطقه تالابی حفاظت شده از طریق استقرار مدیریت اکوسیستمی، با استفاده از برنامه جامع مدیریتی است. دریاچه ارومیه طی دهه گذشته به علت کاهش شدید سطح آب و افزایش شوری، با وضعیتی بحرانی مواجه بوده است. بسیاری از تالابهای اقماری اطراف دریاچه نیز بر اثر اجرای طرحهای زیربنایی، تغییر کاربری زمین، آلودگی و کاهش آبهای ورودی آسیب دیده اند. این مشکلات، تنوع زیستی این مجموعه تالابی را که از اهمیتی بین المللی برخوردار است و برای جوامع محلی فوائد متعدد دیگری نیز دارد، تهدید می کنند. طبق بند الف ماده ۶۷ برنامه چهارم توسعه، تدوین و اجرای یک برنامه مدیریتی برای دریاچه ارومیه از اولویت بالایی برخوردار است، در این بند آمده است:

«برنامه مدیریت زیست بومی در زیست بومهای حساس به ویژه دریاچه ارومیه تهیه و به مرحله اجرا درآید. سازمان حفاظت محیط زیست با همکاری سازمان مدیریت و برنامه ریزی، وزارتخانه های نیرو و جهاد کشاورزی، آئین نامه اجرائی این ماده را تهیه و به تصویب هیئت وزیران برسانند. «بنابراین، هدف از اقدامات فعلی تدوین یک برنامه مدیریت جامع برای حفاظت و بهره برداری پایدار از دریاچه ارومیه است که به تصویب مقامات تراز اول استانی و مقامات بلند پایه ذکر شده در بند الف ماده مذکور خواهد رسید. سپس این استراتژی از طریق یک برنامه عملی که اقدامات هریک از گروههای ذیربط را به تفصیل مشخص می نماید، اجرا خواهد شد. هدف از این برنامه تعریف یک چشم انداز بلند مدت مشترک و رویکردی برای مدیریت پایدار دریاچه ارومیه و استفاده از اکوسیستم ارزشمند آن است. به طور اخص این برنامه در نظر دارد استفاده خردمندان از منابع تالابی را در بین جوامع محلی گسترش داده و با ارتقاء مشارکت بین بخشی و بین استانی، رسیدن به اهداف مشترک را تسهیل نماید و آگاهی عمومی در مورد دریاچه ارومیه را بالا ببرد»

نقش مشارکت ومشورت مردم در احیای دریاچه ارومیه

تجارب مختلف در دنیا نشان داده اند اموری که با دخالت مردم و توسط خود مردم انجام می گیرند همیشه موفق تر بوده اند وهمچنین نتایج آنها پایدارتر است.مشارکت مردم می تواند در تمامی زمینه ها مانند برنامه ریزی، سازماندهی فعالیتهای اقتصادی و حتی حل مشکلات بهداشتی وزیست محیطی باشد، به عنوان مثال مردم روستاهای اطراف دریاچه ارومیه می توانند با اجرای طرح های اشتغال زایی وابستگی خود را به درآمد های حاصل از کشاورزی که در اکثر موارد ناپایدار است کاهش داده و به اقتصاد خانواده و در نهایت جامعه کمک نمایند، این طرحها که بهتر است مشاغل سبز باشند (شغل هایی که به محیط زیست آسیب نمی رسانند) تا در کنار سود ودرآمد اقتصادی، در بعد اجتماعی نیز به جامعه کمک کنند، میتوانند منجر به ایجاد توسعه پایدار در جامعه گردند. مردم محلی که در اطراف دریاچه ارومیه زندگی می کنند به خوبی می دانند چنانچه دریاچه خشک شود باید متحمل اثرات زیانباری شوند، وحتی می دانند که با احتمال پخش ریزگردهای نمکی و دیگر ترکیبات زیانبار کشاورزی منطقه تخریب ومردم دچار بیماریهای گوناگون و مشکلات بهداشتی عدیده ای می شوند، آنان می خواهند کمک کنند، اما چگونه؟ چگونه میتوان از این بحران زیست محیطی که گریبانگیر کشورمان شده با موفقیت رد شد و به روند احیای دریاچه ارومیه کمک کرد؟

با اجرای تکنیکهای کشاورزی پایدار که در ۴۱ روستا از روستاهای حاشیه دریاچه ارومیه در حال اجراست می توان ۳۵ درصد کاهش مصرف در آب کشاورزی را داشت که رقم بسیار قابل توجهی است، چراکه برآورد می شود با کاهش ۴۰ درصدی در مصرف آب در حوزه آبریز دریاچه ارومیه روند کنونی خشک شدن متوقف و احیای دریاچه شروع می شود، همچنین با این تکنیکها می توان حدود ۴۰ درصد کاهش مصرف کود و فرآورده های شیمیایی را داشت که هم به کیفیت آب ورودی به دریاچه کمک می کند و هم بهداشت محصولات و سلامت مصرف کنندگان را تامین میکند، همچنین تا میزان ۲۰ درصد افزایش درآمد برای کشاورزان حاصل می شود که برای اجرای تکنیکهای کشاورزی پایدار و گسترش آن در منطقه انگیزه ی بسیار خوبی است که در نهایت به احیای دریاچه ارومیه کمک شایانی خواهد کرد.

همچنین با آموزش مردم و آموختن از مردم و استفاده از تجربیات آنان که اصطلاحاً دانش بومی نامیده می شود میتوان به صورت مشارکتی بر مشکلات موجود فائق آمد و با ایجاد انگیزه جمعی به صورت همگانی در اصلاح الگوی مصرف آب در سراسر حوزه دریاچه ارومیه مشارکت نمود.

راهکارهای نجات و منابع آب موجود جهت استفاده در احیای دریاچه ارومیه

عنوان	شرح موضوع	مقدار آب سالیانه وارد به پیکره آبی دریاچه (میلیون متر مکعب)
آب انتقالی فعلی به دریاچه	آب ورودی به دریاچه بعد از تلفات مناطق فاقد آمار و شوره زار	۱۵۰۰
منابع آب خارج از حوزه	طرح انتقال آب از رودخانه زاب	۶۰۰
	طرح انتقال آب از رودخانه ارس	۱۴۰ تا ۳۵۰
منابع آب نامتعارف	پساب حوزه	۳۰۰
کاهش مصرف آب کشاورزی	آب سطحی	۹۷۰
	آب زیرزمینی	۳۷۰
	رهاسازی آب از سدها	۵۱۰ تا ۶۴۰
صرفه جویی در آب بخش کشاورزی ۴۰٪		

*آب انتقالی فعلی به دریاچه ارومیه

*منابع آب خارج از حوزه

*منابع آب نامتعارف

*کاهش مصرف آب کشاورزی

با نگاهی به جدول فوق میتوان دریافت بیشترین امید به احیای دریاچه ارومیه ، صرفه جویی در بخش کشاورزی است، که در ادامه به عنوان یکی از راهکارهای احیاء بیشتر مورد بحث قرار خواهد گرفت.

کشاورزی در اسلام و کشاورزی پایدار

مسئله کشاورزی از امور با اهمیت در اسلام است. آیات و روایات فراوانی دربارهٔ زراعت و کشاورزی وجود دارد که بیانگر نقش حیاتی آن در زندگی آدمیان است. قرآن کریم انسان‌ها را به کار و تلاش بر روی زمین، و عمران و آبادانی آن دعوت می‌کند و راه کسب رزق حلال را کشت و کار و تولید دانسته، در آیات متعددی اشاره دارد که ابر و باد و مه و خورشید و فلک، همه و همه موظفند تا به انسان در این هدف مقدس یاری رسانند (بقره ۲۲ / اسراء ۱۲ / جاثیه ۱۲ و ۱۳) در این میان، با ظهور مدرنیته و عصر ماشین و صنعتی شدن کشاورزی، پرسش‌هایی به وجود می‌آید که در گذشته چندان مسئله نبوده است؛ در ذیل به برخی از این پرسش‌ها اشاره می‌شود:

۱. با توجه به تأثیر منفی کشاورزی مدرن بر شرایط محیط زیست، این مسئله از نظر اخلاقی چگونه ارزیابی می‌شود؟
۲. آیا دخالت انسان در طبیعت خدادادی جایز است؟
۳. آیا کشاورزی صنعتی که مستلزم کاستن از فرصت استخدام نیروی کار و درآمدها می‌باشد، جایز است؟
۴. از نظر اخلاقی، استفاده از مواد شیمیایی سرطان‌زا چگونه است؟
۵. با توجه به اینکه بیشتر انسان‌ها می‌توانند تنها از طریق خوردن دانه‌ها، دانه‌های روغنی (مثل آجیل) و حبوبات و محصولات سبزیجات که از گیاهان مرده یا رو به موت برداشت می‌شوند تغذیه کرده و ادامهٔ حیات دهند، و نیز با توجه به این پیش‌فرض که تمام موجودات زنده سزاوار احترام‌اند، آیا کشاورزی که به روشنی موجب از میان رفتن گیاهان و حیوانات می‌شود، از نظر اخلاقی جایز است؟

اخلاق کشاورزی

اخلاق کشاورزی، مطالعه مسائل اخلاقی برآمده از کشاورزی است. این مسائل عبارت‌اند از: مداخله انسان در مسیر طبیعت، تأثیرات پاره‌ای از اعمال کشاورزی بر شرایط موجود اجتماعی و بر شرایطی که نسل‌های آینده در آن زندگی خواهند کرد و ارزش یا فزیت کشاورزی به مثابه یک فعالیت انسانی بالذات.

روابط چهارگانه انسان

مجموعه روابط انسان را می‌توان در چهار رابطه تحلیل کرد:

۱. رابطه انسان با خدا؛
۲. رابطه انسان با خود؛
۳. رابطه انسان با طبیعت؛
۴. رابطه انسان با جامعه.

با توجه به اینکه بررسی و پاسخ به پرسش‌های بالا بر شناخت روابط گوناگون انسان مبتنی است، ابتدا به‌طور مختصر نگاهی به این روابط چهارگانه خواهیم داشت. در نگاه دینی، تنظیم روابط چهارگانه مذکور، تنها در صلاحیت خدای متعال است؛ زیرا کسی می‌تواند برای انسان برنامه جامع و کامل تدوین کند که او را بشناسد، از ابعاد وجودی او آگاه باشد و نیازها و استعدادهایش را بداند و...

بدیهی است جز خدای متعال، کسی چنین شناخت دقیقی از انسان ندارد و تجربه جوامع بشری نیز به خوبی گواه بر این امر است که هر جا انسان خود قدم پیش نهاد و مستقل از وحی دست به وضع قانون و تدوین برنامه زندگی زد، نتایج مخرب و ویرانگرش نمایان شده، به شکست انجامیده است. به تعبیر دیگر، تنها کسی حق وضع قانون برای انسان را دارد که دارای صفات زیر باشد:

۱. انسان شناس کامل باشد؛ به گونه‌ای که تمام ویژگی‌های او را از نظر جسم و جان بشناسد؛ از تمام اسرار وجود انسان، عواطف، امیال، غرایز، شهوات، هوس‌ها و مسائل فطری او با خبر باشد و هیچ چیز در ساختار وجود انسان بر او مخفی نماند؛

۲. از تمام آثار اشیای جهان و خواص و ویژگی‌های آنها از نظر هماهنگی و ناهماهنگی با وجود انسان با خبر باشد و دقیقاً مصالح و مفاسد تمام اعمال و کارهای فردی و اجتماعی و پیامدهای آنها را بداند؛

۳. از تمام حوادث پیش‌روی مؤثر در سرنوشت انسان، آگاه باشد؛

۴. باید از هر لغزش، گناه، خطا و اشتباهی به دور باشد و در عین دلسوزی و مهربانی، اراده‌ای قوی و با شهامت داشته باشد و از هیچ قدرتی در اجتماع نهراسد؛

۵. هیچ‌گونه منافعی در اجتماع بشریت نداشته باشد تا هنگام تنظیم قوانین - آگاهانه یا نا آگاهانه - متوجه جهتی که حافظ منافع شخص اوست نشده، مصالح جامعه را فدای منافع خودش نکند. به راستی، چه کسی جز خدای متعال که آگاه به پیدا و نهان، گذشته و حال و آینده و ... است، چنین صفات و صلاحیتی را دارد. پس روابط چهارگانه مذکور را نیز خدا تعیین می‌کند. عمده روابط انسان با خدا در مراتب مختلف توحید متبلور است.

رابطه انسان با خدا، مهم‌ترین رابطه انسان است؛ به‌گونه‌ای که سایر روابط انسان‌ها باید بر اساس این رابطه تنظیم شود. اصل مهم در این رابطه، همان اساس دعوت انبیا است. دعوت انبیای الهی بر محور (توحید) است که شامل توحید در ذات، توحید در خالقیت، توحید در ربوبیت، توحید در عبادت، توحید در اطاعت، توحید در تقنین و تشریح و... می‌شود. از این‌روی، انسان باید خود را به معنای واقعی کلمه عبد خدا بداند و در تمام شئون، عبودیت و بندگی خویش را نشان دهد.

در رابطه انسان با خود نیز توجه به دوی بعدی بودن وجود انسان، اصالت و ابدیت روح، عبودیت انسان، کمال و سعادت نهایی انسان که همان قرب به خدای متعال است، و نقش ایمان و عمل صالح و تقوای الهی برای نیل به این کمال و سعادت، باید مورد توجه قرار گیرد.

در رابطه انسان با طبیعت نیز باید به اصولی چون آیت و نشانه خدا بودن طبیعت و زمین، مسخر انسان کردن طبیعت توسط خدای متعال، لزوم عمارت و آبادانی زمین، مطلوبیت استفاده از زینت‌های طبیعی، منع اسراف و تبذیر، منع دنیاپرستی و عشق به زخارف مادی و... توجه کرد.

نکته قابل توجه این است که در رابطه انسان با طبیعت، باید نسبت این دو را در رابطه‌شان با خدای متعال سنجید. بدین معنا که انسان و طبیعت وابسته به خدا، و مخلوق و مملوک او هستند؛ این وابستگی و تعلق که از علیت و خلقت خدای متعال نسبت به آنها حاصل شده است، به مالکیت تام الهی منجر می‌شود. از این‌روی، تنها خدای متعال عهده‌دار تدبیر و تقدیر عالم خواهد بود و این همان معنای مالکیت تام خداست. از طرف دیگر، در جهان بینی الهی، انسان حتی مالک هستی خویش نیز نیست و تنها امانت‌دار خداوند است. حال اگر انسان نسبت به اعضا و جوارح خویش مالکیت ندارد، وضع او نسبت به دیگر موجودات و اشیا به طریق اولی مشخص است. او هرگز مالکیتی نسبت به آنها ندارد و همه آنها امانت‌های الهی در دست انسان می‌باشد. بنابراین، نمی‌تواند برای بهره‌مندی افسارگسیخته از طبیعت، هرگونه تصرفی در آن داشته باشد. عقل نیز چنین حکم می‌کند که اگر کسی بخواهد در ملک دیگران تصرف کند، باید از مالک اجازه بگیرد، وگرنه حق تصرف در ملک او را ندارد. بنابراین، انسان امانت‌دار هویت خویش و دیگر موجودات مانند: کوه‌ها، دریاها، جنگل‌ها، مراتع، منابع طبیعی و... است و برای برقراری ارتباط و استفاده از آنها، باید از مالک حقیقی آنها – یعنی خدای متعال – اجازه بگیرد. اذن پروردگار نیز در گرو تبعیت از اوامر و نواهی الهی است که توسط انبیا و رسولان الهی در قالب (دین) ارائه و تبیین شده از این‌روی، هرگونه تصرف در خود یا دیگران، به اذن دین منوط بوده، و باید در چارچوبی که دین تعیین می‌کند انجام گیرد.

در رابطه انسان با جامعه نیز باید به برخی امور توجه کرد؛ مانند سنت‌های الهی در تدبیر جوامع و انسان‌ها، جامعه آرمانی اسلامی، رشد فرهنگی و اقتصادی جامعه، رشد حقوقی، داخلی، بین‌المللی و...

اهمیت کشاورزی

از دیدگاه سقراط، کشاورزی بهترین کار و بهترین نوع دانش است، که به وسیله آن انسان‌ها خود را به همراه اشیاء لازم عرضه می‌کنند. در حالی که برخی معتقدند ده هزار سال گذشته کشاورزی، ناگزیر به تخریب مصیبت‌بار و برگشت‌ناپذیر محیطی منجر شده است. بسیاری همراه با سقراط تأکید می‌کنند که هیچ کار یا دانشی بهتر از کشاورزی وجود ندارد.

شاید کشاورزی به این دلیل بهترین نوع دانش دانسته شده که عقلاً با بدن و جسم انسان ارتباط بی‌همتا دارد. چنان‌که برخی محققان اظهار می‌دارند، کشاورزان، منافع حیات را دریافت می‌کنند... آنان طول عمر و قابلیت اعتماد منابع غذایی، هم از لحاظ طبیعی و هم از لحاظ فرهنگی را به دست می‌آورند. در یک مزرعه، پاسخ مناسب به فریاد روحی درباره ارضاء صحیح نیاز جسمی داده می‌شود. کشاورزی می‌تواند یک فریاد فضیلت محور باشد؛ یک هنر با پاداش‌های ذاتی خودش. از طرف دیگر، وقتی یک ملت بی‌زمین می‌شود یا از ابزارهایی که نیازهای اساسی جسمانی‌شان با آنها تأمین می‌شود، گسسته می‌شود، در واقع چنین ملتی نه تنها از بهترین نوع کار، بلکه از بهترین نوع دانش نیز محروم می‌شود.

کشاورزی صنعتی و مدرن

یکی از دغدغه‌های کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته، درباره عدالت در زمین‌های کشاورزی و نحوه توزیع غذا است. بیشتر جمعیت فقیر جهان، مزرعه‌داران کوچک و اجاره‌نشین‌ها هستند. برای افزایش سطح زندگی این کشاورزان، دولت‌های بسیاری از کشورهای در حال توسعه، در دهه ۱۹۷۰، سیاست صنعتی‌سازی کشاورزی را پذیرفته‌اند و کشاورزان خویش را تشویق می‌کنند که مدل‌های کشاورزان بزرگ و موفق در کشورهای توسعه‌یافته را پیروی کنند.

طی انقلاب سبز در دهه ۱۹۶۰-۱۹۷۰، کشورهایی همچون هند، کاستاریکا و نیجریه، کارآیی و بازده کشاورزان خود را از راه استقراض پول از آژانس‌های وام‌دهی بین‌المللی مانند بانک جهانی توسعه دادند. همچنین، صندوق‌ها برای توسعه دادن به اعتبار کشاورزان به کار گرفته شدند. آنها به کشاورزان آموخته بودند که دانه‌های گوناگون پرمحصول (مانند برنج، گندم، ذرت) را خریداری کنند. استفاده از فناوری‌های لازم برای کاربرد ابزارهای مکانیکی (تراکتور) و ترکیبات شیمیایی (علف‌کش‌ها و حشره‌کش‌ها) را فراگرفته بودند. از این روی، بسیاری از کشاورزان رشد کردند و ملت‌هایی که زمانی غلات وارد می‌کردند، در زمینه برخی محصولات خودکفا شدند.

به رغم منافی که برای کشاورزی صنعتی ذکر شد، پرسش‌ها و انتقادات جدی نیز درباره آن مطرح است. از جمله پیامدهای مهم کشاورزی صنعتی را می‌توان نابودی کشاورزی سنتی و فعالیت کشاورزان خرده‌پا و مستقل برشمرد. تغییر اقتصاد مبتنی بر کشاورزی محلی و سنتی به کشاورزی تکنولوژیکی، مستلزم روی آوردن به کشت تک‌محصولی، کودهای شیمیایی، آفت‌کش‌ها و غذاهای دستکاری شده ژنتیکی با همه عوارض مربوطه است؛ این امر سبب شده است میزان قابل توجهی از مزارع سنتی کشاورزی نابود شوند و اقتصاد بسیاری از جوامع محلی از پای درآید.

GREEN REVOLUTION

همچنین این انتقاد مطرح شد که کشاورزی صنعتی، به شکل غیرمنصفانه‌ای از کشاورزان بزرگتر سود می‌برد؛ زیرا آنها در مقایسه با کشاورزان کوچکتر، آسانتر به اعتبارات و زمین‌داری توسعه‌یافته دست می‌یابند. به موازات رشد محصولات و فراوانی محصول، به علت کاهش قیمت آن، درآمد کمتری نصیب کشاورزان شد. کشاورزی صنعتی و مدرن این پرسش جدی را در پی داشته است که آیا فقیران و گرسنگان واقعاً از کشاورزی صنعتی متضرر نمی‌شوند؟ آیا مستأجران و کشاورزان کوچک، به ناحق زمین‌های خود را از دست نمی‌دهند؟ آیا کشاورزی صنعتی موجب کاستن از فرصت‌ها برای استخدام نیروی کار و درآمدها نشده است؟ در کشورهای توسعه‌یافته گفت‌وگو درباره‌ی عدالت اجتماعی در کشاورزی، گاهی کانون بحث درباره‌ی ساختار صنعت کشاورزی بوده است. برای نمونه، در ایالات متحده این مسئله در قالب تمایل به (نجات مزرعه‌ی خانواده) ابراز شد. مزارع خانواده، تجارت شخصی در اندازه‌ی متوسط است که خانواده‌ها در آن کار می‌کنند و آن را دوست دارند. این نوع مزرعه، با مزارع کوچکتر تفننی که بیشتر درآمد آنها از فعالیت‌های غیرکشاورزی تأمین می‌شود، و نیز با مزرعه‌های بسیار بزرگتر که اغلب، کارگران ساعتی در آنها کار می‌کنند و تعلق خاطری به آنها ندارند، جابه‌جا شده است. در اینجا مسائلی مورد توجه است؛ مانند آیا کشاورزان خانواده، بهتر از دیگر کشاورزان زمین‌ها را اداره می‌کنند؟ آیا با حیوانات کشاورزی در مزارع خانواده، انسانی‌تر برخورد می‌شود؟ آیا مزارع کوچک‌تر به اندازه‌ی مزارع بزرگتر و صنعتی می‌توانند محصول تولید کنند؟

مسئله‌ی دیگر، به نقش حکومت‌ها در کشاورزی مربوط است. آیا سیاست عمومی باید به منافع و یارانه در مزارع متوسط - و نه مزارع بزرگ یا تفننی - معطوف باشد؟ آیا سیاست‌های اینچنینی که به تمام مزارع نفع نمی‌رساند، به طور ذاتی ناعادلانه است؟ سرانجام، مسائل عدالت اجتماعی درباره‌ی حشره‌کش‌ها، کارگران و تندرستی مصرف‌کنندگان مطرح می‌شود. برای مثال، بر پایه‌ی دلایل وجودشناختی، استدلال شده است که کشاورزان اخلاقاً حق استفاده از مواد شیمیایی را که برای مصرف‌کننده‌ها سرطان‌زا است ندارند.

کشاورزی صنعتی و کاستن از فرصت استخدام نیروی کار و درآمدها

یکی از علل عمده فقر در جهان، نبود کار و شغل مناسب است. در این زمینه، کشاورزی می‌تواند عامل نجات‌بخشی برای رهایی ملت‌ها از فقر باشد. اما امروزه در دنیای جدید و به علت اقدامات توسعه‌طلبانه کشورهای صنعتی و قدرت‌مند تحت عنوان جهانی‌سازی کشاورزی، میلیون‌ها نفر از کشاورزان در جهان، زمین‌های خود را از دست داده و یا بیکار شده‌اند. برای نمونه، واندانا شیوا، یکی از سخنرانان کنفرانس جهانی شدن و غذا درباره کشور هند می‌گوید:

اصلاحات ارضی که بر اساس آن، دارایی زمین تا سقف خاصی محدود شده بود، ملغی گردیده و در ایالت‌های مختلف، به شرکت‌های بزرگ اجازه داده می‌شود برای بازارهای بین‌المللی به تولید محصولات کشاورزی لوکس پردازند. بدین ترتیب، کشاورزان زیادی بیکار گردیده و این شرایط می‌تواند در آینده، وضعیت سیاسی و اجتماعی در شرف انفجاری را به وجود آورد.

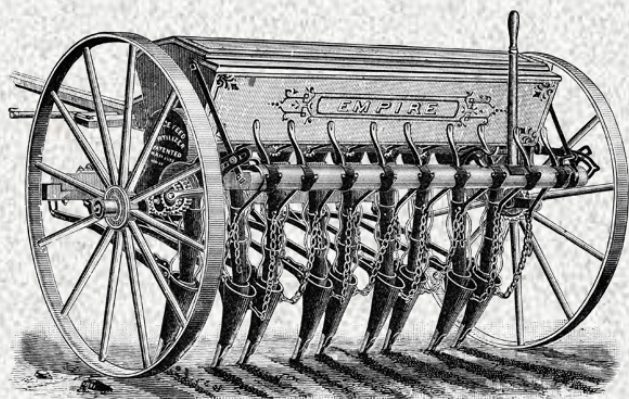
وی همچنین با استفاده از مطالعات میدانی نشان داد که چگونه زمین‌های کشاورزی دیروز، که در آن مواد غذایی کشت می‌گردید، به کاشت محصولات غیرغذایی نظیر گل یا پرورش غذاهایی لوکس نظیر میگو اختصاص یافته، و بیکاری و فقر بسیاری از کشاورزان را سبب شده است. شبیه این مسئله و به‌طور کلی ناامنی غذایی، در بسیاری از کشورها

مانند: مکزیک، اتیوپی، کنیا، کره جنوبی، فیلیپین، انگلستان، ژاپن و... وجود دارد.

امروزه، کشاورزان کوچک هزینه بقای شرکت‌های بزرگ غذایی را می‌پردازند و آزادسازی تجاری، به از بین رفتن کشاورزان کوچک در سراسر دنیا منجر شده است.

بزرگترین بهانه غرب صنعتی درباره لزوم صنعتی شدن بخش غذا و سلطه شرکت‌های بزرگ بر فعالیت‌های کشاورزی، بهره‌وری اندک کشاورزان کوچک است. در حالی که حتی در گزارش توسعه جهانی نیز پذیرفته شده است که کشاورزان کوچک،

بهره‌وری بیشتری در مقایسه با کشاورزان بزرگ دارند.

بسیاری از دانشمندان نیز در کنار اشاره به مزایای مزارع کوچک نظیر تنوع زیاد، بهره‌وری بالا و پایداری این مزارع، خاطرنشان می‌کنند مزارع بزرگ که از سوی شرکت‌های بزرگ تجاری اداره می‌شوند، علاوه بر ناکارآمدی و فقدان بهره‌وری، به دلیل استفاده از سیستم‌های صنعتی در بخش مواد غذایی خود، و نیز به سبب منفعت‌جویی این شرکت‌ها و استفاده بیشتر از مواد شیمیایی مانند آفت‌کش‌ها، کودهای شیمیایی و سموم مختلف برای افزایش محصول، ناسالم و خطرناک بوده، سلامت استفاده‌کنندگان را نیز به خطر می‌اندازند. طرفداران کشاورزی صنعتی، استدلال می‌کنند که با توسل به چنین رویکردی، می‌توان جمعیت رو به گسترش جهان را سیر کرد اما واقعیت آن است که حتی بدون سرمایه‌گذاری جدی در این بخش و با صرف توسل به راه‌کارهای کشاورزی آلی و پرهیز از استفاده از مواد شیمیایی و صنعتی نیز می‌توان بازده محصولات را به شکل چشم‌گیری افزایش داد. برای نمونه، طبق مطالعه اخیر سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل، محصول سیب‌زمینی بولیوی به دلیل استفاده از این نوع الگوی کشاورزی، از چهار تن در هکتار، به

پانزده تن افزایش یافته است؛ در کوبا، میزان برداشت سبزیجات خوراکی، دو برابر شده است؛ در اتیوپی، محصول سیب‌زمینی از شش تن در هکتار، به سی‌تن رسیده است؛ در کنیا، بازده ذرت از سه تن به نه تن و در پاکستان، برداشت انبه از ۷/۵ تن به ۲۲ تن در هکتار رسیده است.

تأثیر برخی اعمال

کشاورزی بر شرایط

حال و آینده

جوامع بشری یکی از تأثیراتی که کشاورزی صنعتی در دهه‌های اخیر بر زندگی حال و آینده انسان‌ها داشته و خواهد داشت، ایجاد بحران آب شیرین می‌باشد. بر اساس آمارها، اکنون هفتاد درصد آب موجود، در بخش کشاورزی و دامداری مصرف می‌شود. پیش‌بینی‌ها حکایت از آن دارد که در آغاز هزاره سوم، به دلیل افزایش حجم زمین‌های زیر کشت، مصرف آب مورد نیاز برای کشاورزی ۲۵ تا ۳۰٪ افزایش خواهد داشت. همچنین می‌دانیم که ۹۷ درصد آب‌های شیرین جهان، در سفره‌های زیرزمینی ذخیره شده است؛ اما امروزه گسترش کشاورزی صنعتی و رشد سرسام‌آور آن، به تهدیدی جدی ضد این منابع حیاتی بشر و طبیعت تبدیل شده است. برای نمونه، تنها در کشور هند که از کشاورزی صنعتی بهره می‌برد و سومین تولیدکننده غلات است،

تعداد لوله‌کشی‌های مخصوص که در چاه‌ها تعبیه شده است تا آب‌های زیرزمینی را به مزارع منتقل کند، از سه هزار مورد در سال ۱۹۶۰، ناگهان به شش میلیون در سال ۱۹۹۰ افزایش یافت؛ و در حالی که تعداد زمین‌های زراعی استفاده‌کننده از آب‌های سطحی در سال‌های ۱۹۵۰ - ۱۹۸۵ در این کشور دو برابر شده است، اما میزان زمین‌های زراعی که از منابع زیرزمینی بهره‌می‌جویند، ۱۱۳ برابر شده است. در صورتی که در بیشتر مناطق دنیا و حتی در مناطق پر باران، مردم با خشک‌سالی و کمبود آب شیرین مواجه‌اند؛ به گونه‌ای که بر اساس گزارش‌ها، هم‌اینک یک میلیارد نفر از ساکنان زمین به آب آشامیدنی سالم دسترسی ندارند و طبق گزارش جدید سازمان ملل، نه نفت، بلکه آب دلیل جنگ‌های آینده خواهد بود. در چنین وضعیتی، صرف حجم وسیعی از آب‌ها برای کشاورزی چگونه خواهد بود؟ در صورت پاسخ منفی به این پرسش، با گرسنگی جمع‌یادی از جمعیت جهان چه باید کرد؟ به تعبیر دیگر، یکی از وظایف اساسی متناسب با دیگر حقوق اخلاقی، تلاش برای تغذیه و سیر کردن جهان گرسنه است. رها کردن و دست‌شستن از زراعت، به ناکامی در اجرای این وظیفه منجر خواهد شد.

به نظر می‌رسد مشکل کمبود آب، از عوامل دیگری ناشی می‌شود. تبدیل مناطق سرسبز به بیابان بر اثر تخریب جنگل‌ها، آسیب رسیدن به منابع آب به سبب فقدان پوشش‌های جنگلی، که در نتیجه آن بارندگی‌ها خاک‌های سطحی را نابود می‌کند، اسراف و استفاده نادرست از آب که محصول صنعت و تکنولوژی جدید است، و... از جمله این عوامل است..

اگر وضعیت دنیای جدید معلول عواملی باشد، قطعاً یکی از اساسی‌ترین آن‌ها گریز شتابان دنیای غرب از معنویت، از زمان رنسانس به بعد و تفکیک میان علوم و معنویات، ارزش‌ها و اخلاق، و سرانجام پیروی بشر جدید غربی از مکتب‌های ساخته دست بشر نظیر مکتب اصالت ماده، مکتب اصالت سود و لذت، مکتب اصالت علم و ... است. برای چنین انسانی که از مقام انسانیت و خلیفه‌اللهی تا حد یک میمون تنزل یافته، هدف تنها سودجویی و لذت‌پرستی مطلق و بی‌محاسبه - حتی به قیمت نابودی زمین و موجودات دیگر - است. به همین منظور، قدرت‌پرستان برای سلطه بر ناتوانان و تصاحب منابع و منافع زمین، بخش عمده‌ای از منابع مادی و نبوغ بشر را در مسیر جنگ و ساخت سلاح‌های کشتار جمعی هدر داده‌اند. نگاه آنان به طبیعت چنان است که گویی می‌توان آن را به میل خود در اختیار گرفت و به یاری آن، نیازها، جاه‌طلبی‌ها و هوی و هوس‌های خویش را برآورده ساخت. آری! اگر رابطه طبیعت با خالق هستی نادیده انگاشته شد و از حالت قدسی تهی گردید، چنان از آن بهره‌برداری می‌شود که نظم و هماهنگی‌اش را از میان می‌برد. مسئله در استفاده یا عدم استفاده از طبیعت خدادادی نیست، بلکه مشکل این است که بشر امروز با استفاده از الگوهای توسعه تخریب‌گر خود و با حرص و آز در غارت منابع طبیعت، به جنگ با طبیعت آمده است؛ جنگی که فرجام آن نابودی بشریت و همه موجودات زنده است.

دیدگاه اسلام درباره کشاورزی

حقیقت این است که نوع نگاه اسلام به مسئله کشاورزی و اساساً به طبیعت، با نوع نگاه دنیای مدرن و صنعتی به آن کاملاً متفاوت است. به تعبیر دیگر، در مبانی بحث با یکدیگر ناسازگارند. در ادامه، به اختصار به برخی از این مبانی اشاره می‌کنیم:

عناصر مبنایی نگاه اسلام به طبیعت
خدا خالق انسان و عالم است

در منطق اسلام، عالم و طبیعت مخلوق خدای متعال و آیتی از آیات الهی است. مشاهده مطالعه طبیعت و تفکر در آن، انسان را به سوی خالق یکتا رهنمون می‌سازد. شاید یکی از اسرار تأکید متون دینی بر این مطالعه و تدبر و تعمق، این باشد که طبیعت نمایانگر خالق خویش است. از این روی، خداوند در قرآن کریم درباره اسرار آفرینش و نشانه‌های خویش در عالم می‌فرماید: اینها نشانه‌هایی است برای کسانی که می‌شنوند (یونس ۶۷) - برای آنها که تفکر می‌کنند (رعد ۳) - برای صاحبان مغز (طه ۵۴) - آیا با چشم بصیرت نمی‌نگرید؟ (ذاریات ۲۱)

بنابراین اگر انسان چشمی بینا، گوشی شنوا، فکری بیدار و دلی هوشیار و روحی آماده پذیرش و تشنه حقایق داشته باشد، می تواند از طریق مطالعه طبیعت به خالق آن پی ببرد. قرآن درباره کسانی که چنین بهره ای نمی برند می فرماید:

«وَ كَأَيُّنَ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ» (یوسف ۱۰۵)؛ و (این مردم بی خرد) چه بسیار بر آیات و نشانه‌ها (ی قدرت حق) در آسمانها و زمین می گذرند و از آن روی می گردانند.

* جایگاه انسان در عالم از منظر اسلام و نحوه تعامل او با طبیعت

دنیای جدید، تا حدود زیادی متأثر از عدم شناخت صحیح انسان و ابعاد وجودی وی است. این کج فهمی، زمینه انحطاط جوامع غربی و بلکه بشریت امروز را سبب شده است؛ از این روی، ناچاریم بر نظر اسلام در معرفی حقیقت انسان تأکید کرده، قدری بیشتر درنگ کنیم. از منظر قرآن، انسان مرکب از جسم و روح است (مؤمنون ۱۲-۱۶ / سجده ۱۰) و وجود روح نادیدنی نه تنها قطعی و ثابت، بلکه قوام انسان و انسانیت وی به وجود آن است. آن چیزی که (من) واقعی و حقیقی انسان است، همان روح اوست و جسم برای او نقش مرکب و ابزار دارد. در مسأله دوگانگی روح و جسم، و اینکه بعدی غیر مادی به نام روح در انسان وجود دارد قرآن می فرماید:

«ثُمَّ سَوَّاهُ وَ نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَ الْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ» (سجده آیه ۹)؛ سپس آن (نطفه بی جان) را نیکو بیاراست و از روح (قدسی الهی) خود در آن بدمید، و شما را دارای گوش و چشم‌ها و قلب‌ها (با حس و هوش) گردانید، باز بسیار اندک شکر و سپاسگزاری نعمتهای حق می کنید.

در بینش اسلامی، روح متمایز از بدن است، اما تأثیر متقابلی میان این دو وجود دارد. از طرف دیگر، روح تمام حقیقت انسان را تشکیل می دهد؛ به گونه ای که می توان از منظر قرآنی، شخصیت انسان را همان روح او دانست. این حقیقت در این آیه به خوبی بیان شده است:

«قُلْ يَتَوَفَّكُم مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ»؛ (سجده آیه ۱۱) بگو فرشته مرگ که مأمور قبض روح شماست، جان شما را خواهد گرفت و پس از مرگ به سوی خدای خود باز گردانیده می شوید.

جایگاه انسان در عالم از منظر اسلام و نحوه تعامل او با طبیعت

روح در هنگام مرگ از بدن گرفته می‌شود، در حالی که بدن به حال خود باقی است و چیزی از آن کم نمی‌شود (المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۲، ص ۱۵۴). البته آنچه هنگام وفات تماماً گرفته می‌شود، روح است نه بدن؛ زیرا خطاب «کم» در «یَتَوَقَّأَکُم» خطاب به حقیقت انسان است که عبارت از روح و جان و نفس اوست و بدن غیر از آن بوده و در وجود و شخصیتش تابع روح است. این آیه از روشن‌ترین آیاتی است که بر تجرد نفس و دوگانگی نفس و بدن دلالت می‌کند؛ به گونه‌ای که نفس و روح، نه جزو بدن است و نه حالتی از حالات آن. (همان، ج ۱۶، ص ۲۵۲) از آنچه بیان شد به دست می‌آید که انسان نه تنها، منحصر در جسم مادی نیست؛ بلکه اساساً انسان این جسم مادی نیست. حقیقت انسان روح الهی است که از جانب او در این بدن مادی و فانی دمیده شده است و با فنای بدن نیز باقی می‌ماند و قوام انسان و ایستایی قیامت و حیات ابدی او به آن وابسته است.

*آزادی انسان در بهره‌برداری از طبیعت؛ حدود و شرایط

آیا انسان مجاز است از زمین و طبیعت به طور نامحدود و بی‌قید و شرط بهره‌برداری کند؟ دانستیم که از منظر اسلامی، انسان خلیفه خدا روی زمین و البته بنده اوست. و این دو وجه، با یکدیگر فطرت انسان را می‌سازد. انسان در مقام عبد خدا بودن، باید مطیع مشیت او باشد، اما در مقام خلیفه اللّٰهی باید فعال باشد. انسان در این مقام، پل میان ملک و ملکوت، و واسطه و ابزاری است که مشیت خداوند از طریق او در این جهان تحقق می‌یابد. انسان در اسلام، هم دارای عقل است و هم دل و هم اراده. اندیشه توحیدی، در فطرت وی نهفته است که در عهد اُلت بسته شد؛ چنین اندیشه‌ای، خواست و اراده انسان را تابع اراده و مشیت خداوند قرار می‌دهد و همین مسئله سعادت دنیا و آخرت وی را تضمین می‌کند. علوم برخاسته از چنین اندیشه‌ای نیز در جهت سعادت وی و همنوعان و دیگر مخلوقات خواهد بود. از منظر اسلامی، خداوند انسان را از خاک آفرید و آن گاه از روح خود در وی دمید.

اسلام برای انسان کرامت قائل است؛ اما این به معنای تأیید سرشت طغیانگر که در مقابل خدا و دیگر مخلوقات او طغیان کند نیست، بلکه ناشی از آن است که او خلیفه خدا در زمین است و می‌تواند اراده و مشیت الهی را در جهان اجرا کند. انسان قدرت دارد که بر همه مخلوقات دیگر سلطه یابد؛ اما مسئولیت نیز دارد که از همه این مخلوقات مراقبت کند. (جوان مسلمان و دنیای متجدد، ص ۴۹-۴۴)

اما انسان غربی با تمدن جدید و مبانی فلسفی محفوظ در آن، سر جنگ و ناسازگاری با خود، جهان و حتی با طبیعت دارد و برون‌رفت از این وضعیت، جز با تغییر بنیادین در برداشت از ماهیت انسان ممکن نیست. در تمدن سنتی، انسان خلیفه‌الله است و حرمت دارد و در عین حال که بر محیط طبیعی سلطه نامحدود ندارد، در برابر خداوند مسؤول است و.... از این‌رو، قصد جنگ و ستیزه‌جویی با خود و جهان طبیعی نخواهد داشت؛ زیرا هرگز توازن خویش را از دست نمی‌دهد. بی‌شک، از منظر اسلامی رابطه میان انسان و طبیعت و زمین و نیز حیوانات، دارای حدود و ثغوری است و انسان در این زمینه وظایفی اخلاقی به عهده دارد که بیان خواهد شد.

تقدس کشاورزی در اسلام

از امور مقدّس و مورد تأکید اسلام، مسئله کشاورزی است. هم در آیات قرآن و هم در روایات معصومان علیهم السلام بر این امر تأکید شده است. افزون بر همه اینها، سیره عملی بزرگان دین در انجام دادن امور کشاورزی نیز می تواند دلیلی بر اهمیت آن باشد. برای نمونه می توان از نخلستان های امام علی (ع) و کشاورزی امام صادق (ع) و... نام برد. قرآن کریم اَفْرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ (سوره واقعه آیه ۶۳) و روایات فراوانی بر این مسئله تأکید دارند که برای نمونه به برخی از آنها اشاره می شود:

محمد بن عطیه می گوید از امام صادق علیه السلام شنیدم که فرمود:

ان الله عزّ و جل احب لانبیائه من الاعمال الحرث و الرعی لئلا یکرهوا شیئاً من قطر السماء؛ همانا خداوند در میان کارها، برای انبیای خود کار کشاورزی و دامپروری را برگزید تا از هیچ قطره آسمانی ناخشنود نباشد. (بحار الأنوار، ج ۱۰۰، ص ۶۵)

در روایات متعدد دیگری نیز کشاورزی، کیمیای بزرگ، (وسائل الشیعه، ج ۹، ص ۳۴) برترین کارها، حلال ترین و پاک ترین عمل، مال و ثروت برتر، نامیده شده و کشاورزان، گنج های مردمان معرفی شده اند.

از دیدگاه اسلام، آب، خاک و هوا نیز ارزش زیادی دارند. آب از نعمت های بزرگ خداست که حیات تمام موجودات بدان وابسته است. قرآن کریم می فرماید:

«وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ؟» و از آب هر چیز زنده ای را آفریدیم؟ پس چرا باز (مردم طبیعت و ماده پرست) به خدا ایمان نمی آورند. (انبیاء ۳۰)

از این روی، انسان ها موظفند از این نعمت عظیم الهی به طور صحیح استفاده کنند؛ برای مثال، اسراف نکنند و آب ها را آلوده نسازند. در روایات نیز بر این مسئله تأکید شده است. در روایتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از بول کردن در آب جاری نهی کردند. (التهذیب، ج ۱، ص ۳۴) همچنان که امام صادق علیه السلام فرمود: وَ لَا تُفْسِدِ عَلَى الْقَوْمِ مَاءَهُمْ؛ آب مردم را آلوده نکن. (الکافی، ج ۳، ص ۶۵)

آلودگی هوا نیز از مسائلی می باشد که اسلام به شدت از آن نهی کرده است. رسول اکرم صلی الله علیه و آله حتی از ریختن سمّ در سرزمین مشرکان نهی فرموده است. از امام صادق علیه السلام نقل است که: پیامبر صلی الله علیه و آله از خوردن سیر، به خاطر بوی بدش، نهی کرد و سپس فرمود: هر کس سیر بخورد به مسجد وارد نشود. (الاستبصار، ج ۴، ص ۹۲)

در روایتی دیگر حضرت علی علیه السلام سفارش فرمود که هر کس چیزی بخورد که بوی بدش مردم را اذیت کند به مسجد نیاید. (التهذیب، ج ۳، ص ۲۵۵)
بنابر نظر کارشناسان، آلودگی هوا سه پیامد اصلی (باران اسیدی، تخریب لایه ازن، و گرمای زمین را در مقیاس بین المللی در پی داشته است.

وظایف عملی انسان‌ها در برابر طبیعت و محصولات کشاورزی

* مصرف بهینه

از منابع دینی که به خوبی استفاده می‌شود خدای متعال تمام نعمت‌های خود، اعم از خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها و پوشیدنی‌ها و ... را برای انسان و استفاده او آفریده است:

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ (لقمان آیه ۲۰)؛ آیا شما مردم به حس مشاهده نمی‌کنید که خدا انواع موجوداتی که در آسمان‌ها و زمین است را برای شما مسخر کرده و نعمت‌های ظاهر و باطن خود را برای شما فراوان فرموده؟ و (با این وجود) برخی از مردم از روی جهل و گمراهی و بی‌خبری از کتاب روشن (حق) در (دین) خدای متعال مجادله می‌کنند.

و نیز:

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (انعام آیه ۱۴۲)؛ و از بعضی چهارپایان استفاده باری و سواری کنید. از آنچه روزی شما کرده بخورید و پی اغوای شیطان نروید، که او شما را دشمنی آشکار است.

از آیات و روایات به دست می‌آید که همه دنیا برای انسان و استفاده او خلق شده است و انسان حق دارد از طبیعت و موهبت‌های خدادادی آن بهره برد. اما نکته مهمی که متأسفانه انسان غربی از آن غفلت کرده است و همین غفلت موجب پیدایش بحران‌های متعدد در زندگی بشر شده، آن است که این (حق بهره‌مندی) بی حد و حصر و نامحدود نیست. انسان حق دارد از زمین و طبیعت استفاده کند، ولی نه به این شکل که از زمین و موهبت‌های آن به منزله ابزاری برای پاسخ دادن به اشتیاق‌های مادی و حیوانی سیری‌ناپذیر خود بهره جوید، و نه به قیمت گرسنگی بخش قابل توجهی از انسان‌ها. بنابراین، استفاده بیش از حد از طبیعت به گونه‌ای که موجب محرومیت دیگران شود، جایز نیست. از این‌روی، قرآن تصریح می‌کند که در قیامت از انسان درباره چگونگی بهره‌مندی از نعمت‌ها پرسش خواهد شد:

ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ (تکواثر آیه ۸)؛ آن گاه در آن روز از نعمتها شما را باز می‌پرسند.

بدیهی است از منظر اسلامی، محدودیتی در تولید نیست، بلکه اسلام همت در تولید، و قناعت در مصرف را توصیه می‌کند. همچنین نباید بهره‌مندی از طبیعت، به آسیب رساندن به نظام طبیعت بینجامد. اسلام برای عملی کردن این امر مهم و بهینه‌سازی مصرف، راه‌کارهای خوبی ارائه کرده است که از جمله آنها می‌توان به «اعتدال در مصرف» (بقره آیه ۱۴۳) و «عدم اسراف و تبذیر» (انعام ۱۴۱ / انبیاء ۹ / اسراء ۲۷) «سپاسگزاری و شکر عملی نعمت‌ها» (ابراهیم ۷ / آل عمران ۱۴۴) و «عدم کفران نعمت» (نحل ۱۱۲ / ابراهیم ۲۸) اشاره کرد.

اسلام به داشتن آب و هوای سالم برای جامعه و نیز زمین حاصل‌خیز تأکید دارد. در روایتی از پیامبر (ص) چنین آمده است:

ثلاث یجلین البصر، النظر إلى الخضرة و إلى الماء جاری و إلى الوجه الحسن؛ سه چیز مایه روشن دیده‌اند: نگاه به سبزه، به آب روان و به روی نیکو (نهج الفصاحه، ج ۱، ص ۲۹۲)

از این روایت به دست می‌آید که روان ساختن جوی صاف و آب پاکیزه و ساختن فضای سبز و بوستان و گلستان، مطلوب اسلام است؛ همچنان که در روایات زیادی بر غرس درخت و درخت‌کاری تأکید شده است. (نهج الفصاحه، ج ۱، ص ۴۹۷)

تعریف کشاورزی پایدار

کشاورزی پایدار، نظام مدیریت زراعی است که از لحاظ اجتماعی قابل قبول، از لحاظ زیست‌محیطی محافظ و از لحاظ اقتصادی سودمند است. کشاورزی پایدار، تولید بهینه محصولات کشاورزی سالم و با کیفیت به گونه‌ای است که منجر به حفاظت و ارتقاء شرایط محیط زیست طبیعی، وضعیت اجتماعی و اقتصادی کشاورزان و کارگران آنها و جوامع محلی شده و سلامت گونه‌های تولیدی را تضمین نماید.

اهداف کشاورزی پایدار

اهداف اصلی زیست محیطی کشاورزی پایدار عبارتند از:

۱. توازن زیست بوم، نبود آلودگی شیمیایی، آب و خاک تمیز، مدیریت تولید بر مبنای آگرو اکوسیستم، حفظ منابع طبیعی، حاصلخیزی بالای خاک، مدیریت مخاطرات زیستی در فعالیتهای کشاورزی؛

۲. اهداف اصلی اجتماعی کشاورزی پایدار عبارتند از:

۳. احترام به فرهنگ محلی، تأمین نیازهای محلی، توانمن سازی زنان و خانوار کشاورز، پایداری در مشارکت محلی، انطباق دانش بومی و تجربیات، امنیت و سلامت غذای جامعه، شرایط کاری حرف های خوب برای کشاورز؛

اهداف اصلی اقتصادی کشاورزی پایدار عبارتند از:

دسترسی و ورود به بازار مناسب و تجارت منصفانه، افزایش بهره وری اقتصادی تولید، پایداری اقتصاد خانوار تولیدکننده، افزایش تولید و ارزش افزوده تولیدات، کاهش هزینه های تولید، بازده خوب و مداوم، کاهش نهاد های بیرونی، بهترین استفاده از منابع محلی.

الزامات اجرایی کشاورزی پایدار:

امنیت و سلامت غذا، یکی از بزرگترین دغدغه های جامعه بشری در هزاره سوم به شمار میرود. در آینده نزدیک جمعیت دنیا به مرز ۹ میلیارد نفر خواهد رسید. در صورت اصرار و استمرار بر نظام کشاورزی فشرده فعلی، برای تأمین غذای این تعداد جمعیت دست کم به یک میلیارد هکتار زمین زراعی جدید نیاز خواهد بود و باید چند برابر میزان فعلی آب کشاورزی همراه با چندین برابر نهاده های شیمیایی به ویژه نیتروژن مصرف کرد و این یعنی حرکت رو به شتاب مرگ بیولوژی خاک و نابودی سرزمین کره خاکی.

معضلات و بحران های ناشی از مصرف بی ضابطه نهاده های شیمیایی مصنوعی و کاربرد نادرست تکنولوژی بیرونی در سه دهه اخیر به وضوح نمایان شده با مسائل و مخاطرات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی بهداشت و سلامت و تغییرات اکوسیستمی و تهدید منابع طبیعی به ویژه آب و خاک و هوا و افزایش فقر غذایی همراه بوده است. مطالعات و بررسی جامع در زمینه توسعه کشاورزی پایدار به ویژه از لحاظ اقتصادی در کشورها نشان می دهد که برخلاف طرفداران کشاورزی مدرن، به طور حتم کشاورزی پایدار با تکنیک ساده در حال افزایش محصول در بیشتر نقاط جهان است که در همه موارد با موفقیت همراه بوده است.

یکی از نعمت های بزرگ پروردگار که زندگی آدمی، بلکه همه موجودات زنده وابستگی کامل به آن دارد و حیات بدون آن میسر نیست آب است و این که در کلام معصوم (ع) مزه آب را طعم زندگی فرموده شاید اشاره به همین مطلب باشد.

از امام صادق (ع) سوال شد: طعم آب چیست؟ ایشان فرمودند: طعم آب، طعم زندگی است.

آب پاکیزه که خود، پاک کننده و زایل کننده پلیدی ها و آلودگی ها است (وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا) (فرقان آیه ۴۸)

از نعماتی است که تامین سلامت انسان، وابستگی تام به آن دارد و تامین پاکیزگی انسان به عنوان مقدمه و پایه و اساس تندرستی، در گرو دسترسی و استفاده درست در آن است.

اسراف در آب به منظور آبیاری، شرب، مصارف بهداشتی و عبادی، وضو و غسل، حرام است و از گناهان به شمار می آید. (علی محمد حیدری نراقی - آب مایه حیات - ص ۱۸۰)

این حکم به عنوان یک حکم عمومی آب ها را نیز که یکی از نعمت های بزرگ الهی است، در بر می گیرد اما افزون بر آن، روایات روشنی در این باره رسیده که به گروهی از آنها اشاره می شود.

درباره نوشیدن آب از امام صادق (ع) روایت شده است:

کم ترین اسراف، دور ریختن آب اضافی ظرف آب است.

امام صادق فرمود:

خداوند اسراف را دوست ندارد حتی در دور ریختن اضافه آب که می نوشی. (بحار، ج ۱، ص ۳۴۶)

حرمت اسراف آب به نوشیدن اختصاص ندارد، بلکه در عباداتی از قبیل وضو و غسل نیز باید از اسراف اجتناب کرد.

در روایتی چنین می خوانیم:

پیامبر اکرم (ص) از کنار سعد می گذشت و او در حال وضو گرفتن بود، فرمود: ای سعد اسراف مکن! سعد پرسید ای رسول خدا آیا در وضو

گرفتن هم اسراف است؟ فرمود: آری، گر چه در کنار رودی باشی و با آن وضو گیری. (سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۱۴۷).

امام صادق فرمود: خداوند فرشته ای دارد که اسراف در وضو را همانند دیگر گناهان می نویسد. (وسایل، ج ۱ - ص ۳۴۰)

بسیاری از فقها به نهی اسراف در آب وضو اشاره کرده اند و آن را حرام یا مکروه دانسته اند. (المستمسک، ج ۲، ص ۱۱۹ - کتاب طهاره)

اهمیت صرفه جویی در آب در دین اسلام

پیامبر اکرم (ص) فرمود: آب وضو یک مد، و آب غسل یک صاع است، در آینده گروه هایی از امت من خواهند آمد که این مقدار آب را برای وضو و غسل اندک می شمارند. آنان برخلاف سنت من عمل می کنند و هر کس بر سنت من پایدار بماند در بهشت با من خواهد بود. (من لایحضر الفقیه، ج ۱، ص ۳۴).

روایات متعددی حکایت از آن دارد که نسل پیامبر خدا (ص) با یک صاع آب بوده است، (صاع - مقداری از سه کیلو کمتر) و وضوی آن حضرت با یک مد، بی گمان غسل و وضو را با همه مستحبات آن و به صورت کامل انجام می داده و در عین حال، این مقدار آب را کافی می دانسته است. از این رو گروهی از فقها فتوا داده اند که مستحب است مقدار آب مصرفی انسان در غسل از یک صاع فراتر نرود. (حدائق-ج ۳، ص ۱۲۱).

وقتی که پیامبر خدا (ص) برای اعمالی از قبیل وضو و غسل که عبادت محسوب می شوند. به مصرف حداقل آب توجیه می نمایند قطعاً جهت مصارف دیگر که بعضاً غیر ضروری و یا کم اهمیت تر هستند لازم است که بیشترین صرفه جوئی انجام گیرد تا باعث رضای خدای سبحان گردد. به راستی که تماشای آب زلال و گوارا جان انسان را جلا می بخشد و از آب بهره بردن و خود را با آن تمیز کردن بر صفا و زلال روح می افزاید، از این رو اسراف و آلوده ساختن آبی که نعمت، رحمت و برکت الهی است در شمار مصادق روشن کفران نعمت و مبارزه با حیات، زیبایی و پاکی، زلالی، شادابی، سرسبزی و خرمی است.

با توجه به این که در روزگار ما که تصفیه و انتقال آب از نقاط دور دست به واسطه خطوط لوله نیاز به هزینه های سنگین تری است، و این خطوط در زمره اموال عمومی به شمار می آید، اسراف در مصرف آب تجاوز به بیت المال و حقوق دیگران محسوب می شود و از این رو که موجب زیان رسانی به جامعه و بیت المال است حرام می باشد.

اما خمینی (ره) فرمودند: زیاده روی در مصرف آب حرام و خلاف شرع است. لذا انسان باید از مصرف بی جا و بی مورد خودداری کند تا ذمه خود را مشغول به حق الناس ننماید.

وقتی بر مصرف آب اضافی برای گرفتن وضو(آن هم در کنار نهر جاری) و نیز دور ریختن باقی مانده آب لیوان اسراف صدق می کند، تکلیف باز گذاشتن شیر آب، مراعات نکردن اندازه، باز کردن شیر آب در انواع شست و شوها و انواع استفاده های ناصحیح که متأسفانه در زمان ما در میان مسلمانان رایج و معمول است، در صدق اسراف روشن تر است.

آلوده کردن آب در اسلام

آلوده کردن آب ها در زمره گناهان بزرگ است؛ زیرا از سویی کفران نعمت الهی، وارد ساختن ضرر به دیگران، تجاوز به اموال عمومی و از مصادیق ظلم و جفاست و از سویی دیگر، هرگاه این آلودگی ها به میزان گسترده در دریاها، اقیانوسها و رودخانه ها انجام می شود، از مصادیق فساد در زمین خواهد بود که در فقه اسلامی برای مفسدان شدیدترین کیفرها در نظر گرفته شده است. در روایات متعددی به صراحت از آلوده کردن آبها و حواشی نهرها و رودخانه ها نهی شده است.

اسراف از گناهان بزرگ است و به طور کلی در همه جا و در همه منابع طبیعی حرام است. این حکم در خصوص آب ها از شدت بیشتری برخوردار است، زیرا بر طبق برخی روایات از هر گونه اسراف در آب حتی در نوشیدن و وضو گرفتن و غسل نهی شده است.

در یکی از اسطوره های یونان چنین آمده است: (آگیاس پادشاه ایس صاحب ۳۰۰۰ گوساله بود، این حیوانات در یک طویله نگهداری می شدند که مدت ۳۰ سال رنگ نظافت به خود ندیده بود، ولی هر کول، قهرمان بزرگ موفق شد و در مدت یک روز تمام طویله را نظافت کند، برای این کار او رودخانه ای را از میان طویله بسیار آلوده گذرانید و تمام فضولات و کثافات سی ساله را داخل این رودخانه حل کرد) راه حل انتخاب شده توسط هر کول، راه حلی است مورد پسند بشر امروز، و با جرأت می توان گفت که این روش در زمان ما نیز کاملاً معمول است هر کس سعی دارد زباله های خود را فقط و فقط از خود دور کند.

از لیوان بستگی، پاکت شیر، چوب بلال و قوطی های پلاستیکی گرفته تا منابع عظیم روغن های آلوده روی کشتی های نفت کش، همه و همه به دامان جوی ها و شهرهای اطراف خود تجاوز می کنند. امروزه در اثر پیشرفت بشر متری، اقیانوس ها و قطب ها نیز مورد تهاجم قرار می گیرند.

انواع آبهای آلوده

زمانی که اشتراس، آهنگساز اتریشی، قطعه (دانوب زیبای آبی) را ساخت، رود دانوب نمی توانسته مثل امروز این چنین متعفن و آلوده بوده باشد، تا چه زمان، حیات در دریای خزر، و رود ولگا ادامه خواهد یافت؟ این نیز سوالی است که زمان به زودی جواب آن را خواهد داد.

تصور این که تمام موجودات زنده زمانی از دامان آب پا به عرصه وجود نهاده اند با دیدن آب های موجود در محیط اطراف، همواره مشکل تر می شود؛ زیرا منابع آبی دریاها، اقیانوس ها و رودخانه ها نه تنها هیچ نوع خاصیت زاینده گی ندارند، بلکه سبب نابودی زندگی موجود نیز می باشند، وجود بیماری سرطان، تومورهای مختلف، امروزه تنها متعلق به انسان مترقی نیست، بلکه حیوانات دریایی نیز از این سفره پر برکت تمدن از سهم خاص خویش برخوردارند!

لازم به توضیح است که آب موجود بر روی زمین مقداری است ثابت و اگر گردش آب، روند طبیعی خود را سیر کند، این مقدار همواره ثابت خواهد ماند، ولی به علت دخالت بشر، گردش آب دیر زمانی است که روند طبیعی خود را از دست داده است. با وجودی که گردش آب در طبیعت هنوز ادامه دارد، ولی آب چه از لحاظ کمیت و چه از جهت کیفیت حالت طبیعی خود را از دست داده است (آب برای زندگی، شعار روز جهانی غذا، ص ۴۶)

انواع آبهای آلوده:

- ۱ - آبهای آلوده ای که می توان آنها را بعد از تصفیه دوباره مصرف نمود (آب گرمابه ها و آب باران جاری شده در خیابانها).
- ۲ - آبهای آلوده ای که نمی توان تصفیه و دوباره مصرف نمود، مانند پساب های کارخانجات که به شدت سمی هستند.
- ۳ - آبهایی که هر چند آلوده نیستند ولی از گردش طبیعی آب به طور کلی خارج می شوند. (مانند آبهایی که در نوشابه سازی مصرف می شوند).

آب های آلوده شده در اثر کشاورزی

با پیشرفت کشاورزی و بخصوص مصرف روزافزون کود و سموم شیمیایی، بخش های کشاورزی فیزیکی مهمتر از منابع آلودگی آب می باشند، زیرا کودهای شیمیایی به طور کامل جذب گیاهان نمی شود و همیشه مقداری از آن به وسیله آب شسته و جذب زمین و آبهای زیرزمینی می گردد. از این رو موادی مانند فسفات وارد آبهای زیرزمینی می شوند، وجود کود شیمیایی و یا هر کود دیگر که بیش از حد طبیعی در آب، سبب ازدیاد گیاهان آبی، خصوصا فیتوپلانکتون می گردد و ازدیاد گیاهان آبی سبب به هم خوردن توازن لیمنولوژیک آب می شود. باید خاطر نشان کرد که فسفات و ترکیبات آن به جز کود شیمیایی به وسیله پودرهای رختشویی نیز بسیار زیاد وارد آبها می شوند.

آمار و ارقام مربوطه به آبهای نوشیدنی، آینده ای حاکی از گرفتاری های ناشی از کمبود آب آشامیدنی را نشان می دهد، مجموع آبهای شیرین روی زمین ۲۴ میلیون کیلومتر مکعب می باشند. افزایش مقدار آلودگی از طرفی متناسب است با ازدیاد روزافزون جمعیت روی زمین و از طرف دیگر بارشده به ظاهری انتهای مراکز صنعتی، آلودگی همیشه همراه با تغییرات کلی در اشکال فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیک آب است. در اثر این تغییرات در صفات مفید آب، آب نه تنها خواص بهداشتی و حیات بخش خود را از دست می دهد و غیر قابل استفاده برای نوشیدن و یا طبخ می شود، بلکه برای آبیاری و کشاورزی نیز بدون خطر نخواهد بود. علاوه بر اثر مستقیمی که آلودگی آب بر روی زندگی انسان دارد، حاوی آثار غیر مستقیم نیز می باشد زیرا بالا رفتن شدت آلودگی آب، زندگی را برای موجودات آبی رفته رفته غیر ممکن می کند که منابع غذایی بشر را تامین می کنند، با از بین بردن این موجودات نیز بشر در حقیقت اساس زندگی خود را نابود می کند.

همچنین استفاده از آفت‌کش‌ها، علف‌کش‌ها، هورمون‌ها و آنتی‌بیوتیک‌ها در محصولات کشاورزی صنعتی و مشخص شدن اثرات زیانبار این محصولات در سایه پژوهش‌های انجام‌گرفته، نگرانی خانواده‌ها را موجب شده است. در این تحقیقات، به سطح سموم آفت‌کش شیمیایی موجود در میوه‌ها و سبزیجات موجود در بازار نیز اشاره شده است. برای نمونه، می‌توان به پژوهش‌های گروه فعالیت‌های زیست‌محیطی (EWG) که یکی از گروه‌های فعال اجتماعی در شهر واشنگتن است اشاره کرد که از سوی وزارت کشاورزی و مؤسسه غذا و داروی آمریکا انتشار یافته است. بر اساس این گزارش، محصولاتی مانند موز، گل‌کلم، ذرت شیرین، کیوی، انبه، پیاز، خربزه، آناناس و نخودفرنگی شیرین، کمترین سطح، و محصولاتی چون سیب، فلفل، کرفس، گیلاس، شلیل، انگور، هلو، گلابی، سیب‌زمینی، تمشک، اسفناج و توت‌فرنگی، بیشترین سطح از این مواد سمی را دارا هستند.

از آنجا که آب محیط مناسبی برای انجام واکنش‌های شیمیایی می‌باشد، مواد آلوده پس از وارد شدن در آن چه بسا با یکدیگر ترکیب شده و مواد سمی تری را به وجود می‌آورند، مشهورترین مواد مولد آلودگی عبارتند از: اسیدهای آمینه، اسیدهای روغنی، همچنین مواد معدنی یونیزه شده مثل، سدیم، کلسیم، منیزیم، کلریدهای مختلف، نیترات بی‌کربنات‌ها و امثال آن را باید نام برد. البته در اینجا فقط تعداد مصدودی از این مواد آلودگی را نام برده شده‌اند. اما باید دانست تعداد این مواد به همین جا خاتمه نمی‌یابد. صنعتی شدن در غرب، حتی غذاهای روزمره مردم مثل نان را نیز در بر گرفته است. ساتیش کومار نویسنده و سردبیر نشریه Resurgence در مقاله‌ای با عنوان در حسرت نان سالم، به این مسئله اشاره دارد. از نظر ایشان، نان تازه و کاملی که در گذشته در منازل و یا نانوائی‌های سنتی محلی تولید می‌شد، نه تنها از درصد ابتلا به سرطان می‌کاست، بلکه با کاهش میزان بیماری‌های قلبی همراه بود؛ افزون بر این، مردم مجبور نبودند هزینه‌های سرسام‌آور درمان این بیماری‌ها را بپردازند؛ میزان افسردگی نیز بسیار کمتر بود و شور و شوق فراوانی در زندگی حاکم بود. اما امروزه نان‌های صنعتی، محصول شرکت‌هایی است که با تولید گندم‌های دست‌کاری‌شده ژنتیکی و با کنار زدن آردهای طبیعی، از آردهای سفید فاقد سبوس و حاوی دی‌اکسید کلر، که ماده‌ای سمی است، استفاده می‌کنند.

از جمله عوامل مهم آلوده کننده زمین، کشاورزی صنعتی است. گسترش کودهای شیمیایی یکی از عواملی است که تخریب و آلودگی خاکها و مزارع کشاورزی را به همراه داشته است. استفاده از علفکشها که با هدف رهایی از علفهای هرز صورت می پذیرد، خود از عواملی است که به آلودگی دامن می زند. مقاوم شدن گیاهان در برابر آفتکشها نیز سبب استفاده از آفتکشهای قوی تر و افزایش دامنه آلودگیها شده است.

از مجموع آنچه گفته شد به دست می آید که کشاورزی صنعتی مزیت قابل توجهی برای بشریت ندارد؛ جز اینکه منبع درآمد هنگفتی برای برخی از تولیدکنندگان و سرمایه داران صنایع ماشین آلات کشاورزی و مواد شیمیایی است. به

راستی حاصل صنعتی کردن کشاورزی چه بوده است؟ تبلیغاتی که در رواج این صنعت و مصرف بی رویه کودهای شیمیایی شده و در پی آن، شعار و وعده (جهان بدون گرسنگی) تا چه میزان عملی شده است؟! آمارهای رسمی و بین المللی اعلام می کنند که سالانه صدها میلیون نفر در جهان از بی غذایی و یا کم غذایی و سوء تغذیه می میرند. از سوی دیگر، به علت صدمات وارده به محیط زیست، از جمله تخریب مراتع و کشتزارها، بی آبی و گسترش صحراها و... که بخش عمده ای از آن محصول ماشینی و صنعتی شدن زندگی انسان است، بخش قابل توجهی از زمینهای کشاورزی، قابلیت خود را از دست داده اند. کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات، دو عامل اصلی شناخته شده در تخریب محیط زیست، آلوده کردن آبهای آشامیدنی، رودخانهها، سواحل دریاها و تولیدات کشاورزی و تهدید کننده حیات برخی از گیاهان و گل های وحشی و پرندگان و آبزیان و مضر سلامتی انسان است. از آثار منفی مصرف کودهای شیمیایی در کشاورزی، می توان به تغییر یافتن مزه و طعم، و درشت و بی قواره شدن میوهها و سایر تولیدات کشاورزی و سیفی کاریها اشاره کرد. بر اساس گزارش های سازمان بهداشت جهانی، سالانه صدها هزار سمپاش در سراسر جهان، بر اثر سمپاشی جان خود را از دست می دهند و یا آسیب جدی می بینند؛ (در غرب چه می گذرد؟، ص ۱۴۸)

در حالی که امکان استفاده از کودهای طبیعی و حیوانی، که این پیامدهای منفی را نیز ندارند، وجود دارد. همچنین از دیگر مضرات کشاورزی صنعتی، کاهش شدید در به کارگیری نیروی انسانی و در نتیجه کمک به افزایش بیکاری و ترک روستاها توسط کشاورزان و هجوم به شهرها با همه پیامدهای منفی آن است.

این پروژه به منظور ارائه راهبرد تحولی در توسعه کشاورزی پایدار در شرایط خاص کشاورزی حوزه دریاچه ارومیه در چارچوب اهداف و مأموریت‌های طرح حفاظت از تالاب‌های ایران و برنامه جامع حفاظت از دریاچه ارومیه به صورت الگویی در محدوده تالاب سیران گلی و در روستای گل شهرستان نقده با پشتیبانی سازمان حفاظت محیط زیست، طرح حفاظت از تالاب‌های ایران، UNDP/GEF/SGP و جهاد کشاورزی مصوب و اجرا شده است. از آنجا که تالاب سیران گلی از همه جهات به وسیله مزارع کشاورزی احاطه شده است، به صورت مستقیم تحت تاثیر چالش‌های عدم پایداری در کشاورزی از جمله رقابت آبی و کم آبی تالاب ناشی از مصرف بی رویه آب در بخش کشاورزی، پسماند‌های شیمیایی ناشی از مصرف بی رویه آفت کش‌ها و کودهای شیمیایی قرار دارد. بر همین اساس به منظور حفاظت و حمایت از تالاب سیران گلی برنامه کشاورزی پایدار به عنوان فعالیت اصلی در روستای گل شروع شد.

مهمترین مأموریت و دستاورد این پروژه، ارائه یک روش جدید در استقرار و توسعه فنون کشاورزی پایدار با مشارکت جوامع محلی در کمترین زمان ممکن و با کمترین هزینه‌های اجرایی و اداری است که به صورت پایلوت در یک مدل کوچکتر دریاچه ارومیه (تالاب سیران گلی) در دو فاز اجرایی شروع شد و دارای نتایج و دستاوردهای مهمی بود که این دستاوردها مورد تایید همه کارشناسان و بازرسان و مشاورین بین المللی، ملی، استانی و محلی و از همه مهمتر جوامع محلی قرار گرفته است.

* هشت ویژگی کلیدی برنامه کشاورزی پایدار اجرا شده در تالاب سیران گلی:

- ۱- کلیه مراحل اجرا، ارزیابی، نظارت و توسعه این برنامه با تاکید بر مشارکت آگاهانه جوامع محلی انجام‌موسورت گرفته است.
- ۲- سودمندی اقتصادی تولید (افزایش بهره وری اقتصادی در واحد سطح) در کنار حفاظت از شاخصهای اصلی زیست محیطی و اجتماعی مهمترین شاخص اقدام در این برنامه است.
- ۳- استفاده از روش تحولی توسعه مشارکتی فناوری با معیار استقرار حداقل ۶۰ درصد از فنون جدید کشاورزی پایدار در سطح حداقل ۲۵ درصدی از مزارع تحت پوشش از ویژگی های راهبردی این برنامه است.
- ۴- انسجام و اجماع مابین ذینفعان برنامه و هماهنگی با سایر برنامه های طرح حفاظت از تالاب ها با هدف مشارکت پایدار نهادهای دولتی و غیر دولتی، سازمان های سیاست گذار، پشتیبانی و برنامه ریزی جهت ایجاد ارتباط و پیوستگی بین برنامه در سطح منطقه هدف از ویژگیهای این برنامه است.
- ۵- تاکید بر آموزش، ارتقای مهارت و توانمند سازی بهره برداران و کارشناسان با استفاده از روشهای یادگیری مزرعه ای و عملی از ویژگی های این برنامه است.
- ۶- اجرای برنامه های خاص در جهت توانمند سازی زنان خانوار در کنار بهره برداران کشاورزی برای ارتقای شاخص مهرتهای خانوار روستایی از دیگر ویژگیهای این برنامه است.
- ۷- آگاه سازی و ارتقای مهارت عملی کشاورزان که متوجه باشند چه عملی را با کمترین هزینه اقتصادی و زیست محیطی به کار ببرند و چگونه درآمدهای خود را محاسبه و افزایش دهند، مورد تاکید این برنامه بوده است.
- ۸- تاکید بر انطباق تکنولوژی کشاورزی پایدار با تجربیات کشاورزان، دانش بومی، شرایط محیطی و ویژگی های اجتماعی منطقه هدف دارای ضرورت و اهمیت خاصی در این برنامه است.

شرح خلاصه اقدامات انجام شده در برنامه کشاورزی پایدار تالاب سیران گلی

مزارع و مشخصات گروه کاری محلی تحت پوشش پروژه کشاورزی پایدار در روستای گل حومه تالاب سیران گلی

اقدام اول: ایجاد انسجام سازمانی، کارگروهی با هدف هم افزایی توانها و تجمیع اقدامات و اهداف در بخش دولتی و غیر دولتی در اجرای پروژه و توسعه با تشکیل کارگروههای فنی اجرایی در سطح استان و شهرستان و جامعه محلی

اقدام دوم: برگزاری کارگاههای متعدد با کشاورزان در روستا برای اعتماد سازی، تجلیل از تجربیات و دانش بومی، شرایط اجتماعی و سازماندهی گروه کشاورزان هدف برای مشارکت آگاهانه در برنامه ریزی و اجرای برنامه.

اقدام سوم: پهنه بندی، مساحی پهنه وارزیابی های محیطی و میدانی مناطق تحت پوشش و اندازه گیری تعیین شاخص های اصلی و اطلاعات پایه مربوط به اهداف پروژه

اقدام چهارم: تدوین PDM (برنامه مشارکتی منطقی بر اساس تلفیق تجربیات محلی، شرایط محیطی و دانش کارشناسی) بر اساس اطلاعات به دست آمده در مرحله مختلف برنامه در گروههای مختلف

اقدام پنجم: استقرار فنون مدیریت تلفیقی آفات IPM برای حذف و کاهش مواد شیمیایی در محدوده سیران گلی

اقدام ششم: آموزش مزرعه ای، ارتقای مهارت کشاورزان به صورت عملی و مشارکت و دخالت آنان در تمامی مراحل استقرار فنون کشاورزی پایدار

اقدام هفتم: استقرار تاکتیکهای سه گانه برای مدیریت مصرف آب در کشاورزی

اقدام هشتم: استفاده از تاکتیک خاکورزی حفاظتی و کاشت مستقیم برای مدیریت توام خاک و آب در کشاورزی و کاهش هزینه های تولید

اقدام نهم: مدیریت پسماندها و ضایعات بخش کشاورزی و استفاده از آنها برای افزایش ماده آلی خاک در دو تاکتیک کمپوست غنی شده محلی و ورمی کمپوست

اقدام دهم: به کارگیری و ظرفیت سازی دوتشکل غیر دولتی محلی برای نهادینه سازی برنامه کشاورزی پایدار در تمامی سطوح و استفاده از ظرفیت آنان در تامین آب تالاب و فعال سازی اجتماعی در سطح محلی

اقدام یازدهم: استفاده از تاکتیک کاشت تلفیقی و کاشت توام برای مدیریت صحیح منابع و افزایش در آمد کشاورز اقدام دوازدهم: کاربرد مواد و عوامل بیولوژیک به جای نهاده های شیمیایی

اقدام سیزدهم: شبکه سازی و سازماندهی محلی برای توسعه پایدار نتایج حاصله از اجرای برنامه به صورت شبکه های محلی و مردمی

دستاوردها و نتایج پروژه

* ظرفیت سازی در سطوح محلی ، استانی، ملی و بین المللی در پذیرش و پشتیبانی از متدولوژی برنامه کشاورزی پایدار اجرا شده در سیران گلی در جهت حفاظت از اکوسیستم تالابی حوزه دریاچه ارومیه در سطوح اصلی.

* ارائه عملی تحقق توسعه کشاورزی پایدار با کمترین سرمایه گذاری و بروکراسی اداری در کشاورزی حوزه دریاچه ارومیه

* بازدید چندین گروه بین المللی ، ملی ، استانی از برنامه و تایید تحولی بودن و اثربخش بودن روش کار. پذیرش جامعه محلی و آمادگی برای توسعه محلی.

* تحقق میدانی ارتقای ۴۰ درصدی شاخص کارایی مصرف آب در بخش کشاورزی با کمترین هزینه

* تحقق میدانی کاهش ۴۴ درصدی مصرف نهاده های شیمیایی، پسماندها و ضایعات در کشاورزی محدوده تالاب.

* کاهش هزینه های تولید و افزایش ۱۸ درصدی میانگین درآمد در واحد سطح و عملکرد مزرعه با وجود صرفه جویی در مصرف آب و نهاده های شیمیایی

منابع و مأخذ:

قرآن کریم

نهج البلاغه

اسلام و محیط زیست / آیت الله جوادی آملی (دام ظلّه العالی) / ۱۳۸۶ / نشر اسراء

آب مایه حیات / علی محمد حیدری نراقی / ۱۳۸۶

برنامه مدیریت جامع دریاچه ارومیه / ۱۳۹۲ / اداره کل حفاظت محیط زیست آذربایجان شرقی و طرح حفاظت از تالابهای ایران

تغییر اقلیم / جان تی. هاردی / لیلی خزانه داری و... / ۱۳۸۷

اکوسیستم های طبیعی - اکوسیستمهای آبی / دکتر پرویز کردوانی / ۱۳۸۳

درسهایی از قرآن / قرائتی / سال ۱۳۸۶ / موضوع قرآن و محیط زیست

راهبرد توسعه کشاورزی پایدار برای پیاده سازی رویکرد زیست بومی در مدیریت تالاب ها / محمد شریفی مقدم / بهمن ۱۳۹۱ / نشر

طرح حفاظت از تالابهای ایران

بررسی تطبیقی اخلاق کشاورزی در اسلام و غرب / علی رضانی، سید محمود نبویان / ۱۳۸۹

آب برای زندگی، شعار روز جهانی غذا، مجله اطلاع رسانی

سیاحت غرب / آیت الله قوچانی / ۱۳۱۲

آبراهامیان، یراوند، ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی، نشر نی، ۱۳۷۷

گزارش مرگ و میر گوزنها / ۱۳۹۱ / اداره کل حفاظت محیط زیست آ.غ

تارنمای تابناک tabnak.ir.www

دیدار و کمک روحانیون گرامی منطقه / اساتید معارف و الهیات اسلامی و آقای دکتر قریشی و آقای مهندس رعناقد معاونت محترم

محیط طبیعی اداره کل حفاظت محیط زیست آ.غ

يَا أَيُّهَا

وَعَلَى اللَّهِ فَلَيتُوكُمُ اللَّاتُوكِلُونَ

کتابچه حاضر با همکاری و مشارکت طرح حفاظت از قنابل های ایران و انجمن حمایت
از حیات وحش قنابل کانی برازان تهیه شده است .